

Διονύσης Μπαλούρδος*, Γιάννης Υφαντόπουλος**

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ
ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρώτη ενότητα της εργασίας επικεντρώνεται στη μεθοδολογική και εμπειρική εξειδίκευση των παραμέτρων της διανομής του εισοδήματος ανάμεσα στις περιφέρειες της Ελλάδας, με δειγματοληπτικά στοιχεία του προσωπικού εισοδήματος, με έτος αναφοράς το 1988. Η οικονομική ανισότητα εξετάζεται με βάση το μέγεθος και τις πηγές του εισοδήματος καθώς και με εκτιμήσεις των δεικτών Gini, Theil και μεταβλητότητας. Παράλληλα διερευνάται αν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση του ύψους του εισοδήματος έχουν διάφορες μεταβλητές που αφορούν τον υπεύθυνο (ηλικία, φύλο, επίπεδο μόρφωσης κ.λπ.) ή το μέγεθος και τη σύνθεση του νοικοκυριού.

Όπως διαπιστώθηκε, υπάρχουν έντονες διαφοροποιήσεις τόσο ως προς το μέγεθος όσο και ως προς τις διάφορες πηγές του εισοδήματος. Σε καλύτερη οικονομική κατάσταση διαπιστώθηκε ότι βρίσκονται οι περιφέρειες Θεσσαλίας και Ν. Αιγαίου, ενώ η Περιφέρεια Πρωτευούσης εντάσσεται σε μια ενδιάμεση κατάσταση. Επίσης, σε κάθε περιφέρεια η ανισότητα μειώνεται σε περιπτώσεις νοικοκυριών που ο υπεύθυνος εμφανίζει χαμηλή ηλικία, υψηλό μορφωτικό επίπεδο και μεγάλη επαγγελματική εμπειρία. Αντίθετα, νοικοκυριά με πολλά μέλη, με ηλικιωμένα άτομα ή με πολλά παιδιά εντάσσονται στις χαμηλές εισοδηματικές κατηγορίες. Σε γενικές γραμμές, προέκυψε ότι περιφέρειες με υψηλή δημογραφική γήρανση εντάσσονται ανάμεσα σε αυτές που έχουν έντονη οικονομική ανισότητα, πράγμα που εκδηλώνεται τόσο με τις υψηλές τιμές των δεικτών ανισότητας όσο και με την υψηλή συμμετοχή των εισοδημάτων κοινωνικής ασφάλισης.

* Ερευνητής ΕΚΚΕ.

** Αναπληρωτής καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Α' ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Τις δεκαετίες 1950 και 1960, λόγω της έντονης οικονομικής ανάπτυξης και των υψηλών ρυθμών απασχόλησης, υπήρχε η πεποίθηση πως τα προβλήματα της ανισότητας, της ανεργίας, του πληθωρισμού και της φτώχειας θα εξαλείφοντο. Οι πετρελαϊκές κρίσεις της επόμενης δεκαετίας δεν δικαίωσαν τις προσδοκίες αυτές, με συνέπεια να αμφισβητηθούν θεμελιακά η νεο-κεϋνσιανή πολιτική συναίνεσης και η δυναμική της κρατικής παρέμβασης.

Ένας μεγάλος αριθμός θεωριών διατυπώνεται με στόχο την ερμηνεία της οικονομικής ανισότητας και κυρίως της ανισότητας των *εισοδημάτων από απασχόληση*, τα οποία διαπιστώθηκε ότι αποτελούν συνήθως τα 2/3 έως τα 3/4 του Εθνικού Εισοδήματος (Lydall, 1976· Lydall, 1979· Taumban, 1975· Lecailon, 1984).

Προς την κατεύθυνση αυτή καθοριστικό ήταν το ερώτημα:

- Πώς μπορεί να επεξηγηθεί η διαφορά στις αμοιβές από απασχόληση (μισθωτή ή/και αυτοαπασχόληση); Ή ποιες επεξηγήσεις μπορούν να δοθούν στο γεγονός ότι ορισμένα άτομα απολαμβάνουν πολύ υψηλότερες αμοιβές σε σχέση με άλλα;

Σε περιφερειακό επίπεδο, από εμπειρικές έρευνες διαπιστώθηκε ότι η οικονομική ανισότητα εξελίσσεται εκθετικά,¹ ενώ από ένα σημείο και μετά η τάση αυτή αντιστρέφεται (Kuznets, 1954· Kuznets, 1963· Williamson, 1965· Ahluwalia, 1974· Ahluwalia, 1976· Fields, 1979· Tsakoglou, 1988). Σε άλλες περιπτώσεις η περιφερειακή ανισότητα εκτιμάται με διεύρυνση της νεοκλασικής θεωρίας του ανθρωπίνου κεφαλαίου (Chiswick, 1973). Επισημαίνεται ωστόσο ότι, λόγω έλλειψης στοιχείων, η περιφερειακή ανάλυση της διανομής του εισοδήματος και της φτώχειας είναι ακόμη περιορισμένη.

Η παρούσα εργασία στοχεύει στη μεθοδολογική και εμπειρική εξέλιξη παραμέτρων της διανομής του προσωπικού εισοδήματος και της φτώχειας σε περιφερειακό επίπεδο, με στοιχεία που προέρχονται από τη δειγματοληπτική έρευνα του ΕΚΚΕ *Κοινωνικοί δείκτες και όρια φτώ-*

1. Ή σύμφωνα με καμπύλη εξίσωσης δευτέρου βαθμού.

χειας στην Ελλάδα,² του έτους 1988 (Yfantopoulos et al., 1989· Deleck et al., 1991· Μπαλούρδος, 1997· Υφαντόπουλος, Μπαλούρδος, 2001).

Για την ανάπτυξη του θέματος διαμορφώθηκαν δύο ενότητες. Στην πρώτη από αυτές δίνεται έμφαση σε μεθοδολογικούς προβληματισμούς και εκτιμήσεις της διανομής του προσωπικού εισοδήματος, σε επίπεδο περιφέρειας. Ειδικότερα, η ανισότητα εκτιμάται τόσο με συγκριτική ανάλυση του ύψους και της σύνθεσης του εισοδήματος όσο και με εκτιμήσεις σχετικών δεικτών ανισοκατανομής.

Στη δεύτερη* ενότητα εξετάζονται εκτενέστερα οι περιφερειακές διαστάσεις της φτώχειας, ενώ προσδιορίζονται οι παράγοντες που διαμορφώνουν τα εισοδήματα των φτωχών και των μη φτωχών, με στοιχεία από τη δειγματοληπτική έρευνα του ΕΚΚΕ του έτους 1998 καθώς και με νεότερα στοιχεία από τη Eurostat και τον OECD.

Θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας αποτελεί το υπόδειγμα της δυαδικής αγοράς εργασίας, το οποίο αναπτύσσεται εκτενέστερα στη δεύτερη ενότητα, όταν εξετάζονται οι παράγοντες προσδιορισμού του εισοδήματος των φτωχών και των μη φτωχών.

2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Ορισμένα ερωτήματα, τα οποία θεωρούνται καθοριστικά όταν διερευνάται η διανομή του εισοδήματος, είναι:

- Θα εξετάζονται μόνον τα εισοδήματα των μισθωτών ή θα συμπεριλαμβάνονται και τα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών, των συνταξιούχων και των αγροτών;
- Θα συνυπολογίζονται τα εισοδήματα από περιουσία και σε είδος και πώς θα αποτιμώνται;
- Ποια θα είναι η περίοδος μέτρησης και ποια η μονάδα αναφοράς του εισοδήματος;
- Ποιες είναι οι αιτίες της ανισότητας και της φτώχειας;
- Πώς θα εξετάζεται ειδικότερα η περιφερειακή ανισότητα;

2. Η δειγματοληψία διενεργήθηκε κατά στρώματα (με κριτήριο στρωματοποίησης το βαθμό αστικοποίησης), ενώ το κλάσμα δειγματοληψίας ορίστηκε ως 0.001 (1:1000 ή 1‰). Το τελικό μέγεθος τους δείγματος (η=2.951) διαμορφώθηκε, αφού αφαιρέθηκαν τα ερωτηματολόγια που δεν μπορούσαν να αξιοποιηθούν λόγω μη ανταποκρισιμότητας και σφαλμάτων (καταγραφής κ.λπ.), με υποδείξεις του επιστημονικού υπεύθυνου της έρευνας (Γ. Υφαντόπουλου).

* Η Β' ενότητα θα παρουσιασθεί στο επόμενο τεύχος της *Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών*.

Πάνω στα ερωτήματα αυτά, ο A.B. Atkinson (1970, 1974) αναφέρει ότι αρχικά είναι απαραίτητο να διευκρινίζεται η χρονική περίοδος αναφοράς του εισοδήματος. Διότι, αν αντί του εβδομαδιαίου ή του μηνιαίου εισοδήματος χρησιμοποιείται το συνολικό-ετήσιο ή το εισόδημα κύκλου ζωής, τότε οι βραχυχρόνιες (περιοδικές) διακυμάνσεις τείνουν να εξαφανιστούν με συνέπεια να μην αποδίδονται σωστά οι εκτιμήσεις της φτώχειας³ (Atkinson, 1985).

Πρόσθετα προβλήματα ανακύπτουν αν η ανάλυση διενεργείται σε μη ατομικό επίπεδο.⁴ Διότι το σύνθετο συνολικό εισόδημα της οικογένειας (ή του νοικοκυριού) διανέμεται με κάποια άτυπη εσωτερική διαδικασία, είτε ισομερώς είτε σύμφωνα με τις ανάγκες κάθε μέλους,⁵ με συνέπεια να απαιτούνται πρόσθετοι προβληματισμοί και πιο πολύπλοκες υποθέσεις.

Μία άλλη κατηγορία μεθοδολογικών δυσκολιών αφορά τη συγκέντρωση δεδομένων. Για παράδειγμα, στην *Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών*, της ΕΣΥΕ, το μέγεθος του εισοδήματος δεν ξεπερνά το αντίστοιχο μέγεθος των καταναλωτικών δαπανών, όπως λογικά αναμενόταν (Καράγιωργας κ.ά., 1988). Σε σφάλματα υπόκειται και η *Στατιστική του δηλωθέντος εισοδήματος, φυσικών προσώπων και της φορολογίας αυτών*, που δημοσιεύει η ΕΣΥΕ από το έτος 1960 και μετά. Με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, νοικοκυριά ή άτομα με χαμηλά εισοδήματα, συμπεριλαμβανομένης και της πλειονότητας των αγροτών, απαλλάσσονται από την υποχρέωση δήλωσης φορολογίας εισοδήματος. Έτσι, μόνο ένα ποσοστό του συνολικού προσωπικού εισοδήματος εμφανίζεται στις φορολογικές δηλώσεις. Άλλα προβλήματα προκύπτουν κατά την έκδοση τιμολογίων, με το εισόδημα από δεύτερη απασχόληση, το εισόδημα σε είδος, την αυτοκατανάλωση, το τεκμαρτό ενοίκιο κ.λπ..

Από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, διαπιστώνεται ότι υπάρχουν διάφοροι ορισμοί του εισοδήματος,⁶ οι οποίοι ωστόσο έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά που αφορούν:

3. Για το λόγο αυτόν, στην πρώτη ενότητα, στην εμπειρική ανάλυση, χρησιμοποιείται η μεταβλητή του ετήσιου εισοδήματος, ενώ στη δεύτερη ενότητα, για την εκτίμηση της φτώχειας, χρησιμοποιείται το μηνιαίο εισόδημα.

4. Νοικοκυριό, οικογένεια, ευρύτερη κοινωνική ομάδα.

5. Οι οποίες ούτως ή άλλως μόνον γενικά μπορούν να αποτιμηθούν.

6. Που ελαμβάνεται ως εναλλακτική της μεταβλητής των καταναλωτικών δαπανών, εφόσον:

- I. Την οικονομική μονάδα αναφοράς (άτομο, οικογένεια-νοικοκυριό, ευρύτερη κοινωνική ομάδα).
- II. Την περίοδο αναφοράς, δηλαδή το χρόνο που αποκτάται το εισόδημα.
- III. Τις πηγές προέλευσης.

Σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, η εξαρτημένη απασχόληση εκλαμβάνεται ως βασικότερη πηγή εισοδήματος, ενώ παράλληλα και αποσπασματικά εξετάζονται και άλλες πιθανές πηγές (κέρδη επενδυμένου κεφαλαίου, κρατικές μεταβιβάσεις κ.λπ.).

Συνήθως το εισόδημα από απασχόληση αποκαλείται *μισθός*. Ανάλογα με τη χρονική μονάδα αναφοράς, αποκαλείται *ωρομίσθιο*, *ημερομίσθιο*, ή *μηνιαίος* και *ετήσιος μισθός*. Παράλληλα, ο μισθός διακρίνεται σε *ονομαστικό*, ο οποίος αναφέρεται σε τρέχουσες τιμές, και σε *πραγματικό*, ο οποίος αναφέρεται στο γενικό επίπεδο των τιμών,⁷ δηλαδή ισχύει η σχέση:

Πραγματικός μισθός = Ονομαστικός μισθός/επίπεδο τιμών

Ο μισθός συνήθως έχει ως μονάδα αναφοράς το άτομο (ατομικός μισθός). Το άθροισμα όλων των ατομικών μισθών-ημερομισθίων σε μια οικογένεια δημιουργεί το συνολικό *οικογενειακό εισόδημα από απασχόληση*.

Αν το ενδιαφέρον στρέφεται γύρω από αναδιανεμητικές επιπτώσεις του φορολογικού ή ασφαλιστικού συστήματος, τότε ο μισθός πριν τη φορολογία και τις ασφαλιστικές εισφορές (*ακαθάριστος μισθός* ή

(α) Αποφεύγεται να ταξινομηθούν στην κατηγορία των φτωχών περιπτώσεις νοικοκυριών (ή ατόμων) που μπορούν να χρηματοδοτούν σε μόνιμη βάση ένα επαρκές ικανοποιητικό επίπεδο κατανάλωσης, αλλά για κάποιους λόγους δεν το πράττουν.

(β) Μπορεί να γίνει μια περισσότερο άμεση αποτίμηση της αποτελεσματικότητας του κράτους πρόνοιας, αν στη μεταβλητή του εισοδήματος συνυπολογιστούν οι παροχές πρόνοιας, οι φορολογικές επιβαρύνσεις κ.λπ..

(γ) Αποτυπώνονται τα χαρακτηριστικά των φτωχών οι οποίοι βρίσκονται έξω από την αγορά εργασίας (συντάξιτοι, άνεργοι). Τα χαρακτηριστικά αυτά πολύ δύσκολα εντοπίζονται με βάση εκτιμήσεις των καταναλωτικών δαπανών, λόγω του ότι τα άτομα (ή τα νοικοκυριά) αποταμιεύουν και εκταμιεύουν σε διάφορες χρονικές περιόδους με στόχο τη σταθεροποίηση του επιπέδου κατανάλωσης.

7. Σε αντιστοιχία με τους μισθούς, οι εισοδηματικές πολιτικές οι οποίες αποσκοπούν στη συγκράτηση του πληθωρισμού, χωρίς να περιορίζουν τους πραγματικούς μισθούς ή τους δείκτες ανεργίας, αναφέρονται ως *ονομαστικές*. Αντίθετα, όταν η εισοδηματική πολιτική στοχεύει σε περιορισμό των πραγματικών μισθών, σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, στην αύξηση των κερδών των επιχειρήσεων και στη μείωση της ανεργίας, ονομάζεται *πραγματική*.

ακαθάριστο εισόδημα) συγκρίνεται με τον αντίστοιχο μισθό μετά τη φορολογία και τις ασφαλιστικές εισφορές (καθαρός, διαθέσιμος μισθός ή καθαρό εισόδημα).

Στην παρούσα εργασία, ο ορισμός του εισοδήματος είναι πιο σύνθετος και έχει ως βάση⁸ τις οδηγίες από το Δεύτερο Πρόγραμμα Δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Καταπολέμηση της Φτώχειας⁹ (Deleck et al., 1991· Υφαντοπούλος et al., 1989). Ειδικότερα, χρησιμοποιείται το *διαθέσιμο χρηματικό εισόδημα του νοικοκυριού*, το οποίο αναλύεται σε *εισόδημα από απασχόληση και περιουσία συν το εισόδημα από τις χρηματικές μεταβιβάσεις-παροχές της κοινωνικής ασφάλισης μείον τη φορολογία εισοδήματος και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης* (Deleck et al., 1991, σ. 6).

Στο εισόδημα από απασχόληση περιλαμβάνονται οι μισθοί-ημερομίσθια, δηλαδή ολόκληρο το εισόδημα που εισπράττουν τα μέλη του νοικοκυριού από εξαρτημένη σχέση εργασίας. Σε αυτό συμπεριλαμβάνονται και τα κέρδη των ελεύθερων επαγγελματιών καθώς και η (τεκμαρτή) αμοιβή προσωπικής εργασίας ή αυτοαπασχόλησης¹⁰ (Πίνακας 1).

Στο εισόδημα από περιουσία περιλαμβάνονται οι τόκοι κεφαλαίου, τα ενοίκια κ.λπ., ενώ στο εισόδημα από τις παροχές κοινωνικής ασφάλισης περιλαμβάνονται το εισόδημα αναπηρίας (συντάξεις, επιδόματα ανεργίας, ασθένειας, αναπηρίας και κοινωνικής βοήθειας) και τα διάφορα οικογενειακά επιδόματα.

8. Με ορισμένες επιλεκτικές τροποποιήσεις, οι οποίες ούτως ή άλλως επισημαίνονται.

9. Στα πλαίσια του οποίου διενεργήθηκε η δειγματοληπτική έρευνα του ΕΚΚΕ και προέκυψαν τα στοιχεία που κατά κανόνα χρησιμοποιούνται στην εμπειρική ανάλυση.

10. Στην πηγή αυτή, στο εμπειρικό τμήμα, έχει αθροιστεί και το εισόδημα από αγροτική εκμετάλλευση, το οποίο αφενός ήταν μικρό σε μέγεθος ή αναλογία, εφετέρου έχει υπολογιστεί όπως και το εισόδημα των ελεύθερων επαγγελματιών.

11. Πρόκειται για το εισόδημα που εισπράττουν τα εργαζόμενα μέλη του νοικοκυριού (εξαρτημένη απασχόληση). Συνήθως η σύνθεση του εισοδήματος αυτού είναι: ο βασικός μισθός, τα επιδόματα (οικογενειακά, ανθυγιεινής εργασίας, σπουδών κ.ά.), ΑΤΑ και τυχόν άλλες επιχορηγήσεις, υπερωρίες και δώρα. Δεν περιλαμβάνονται οι αμοιβές σε είδος.

12. Εκτιμάται ως η διαφορά μεταξύ καθαρών εσόδων και δαπανών (στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται η αμοιβή προσωπικής εργασίας). Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κατηγορία αυτή (ή τμήμα της) αθροίζεται μαζί με το εισόδημα από περιουσία. Όπως όμως αναφέρεται, η πηγή αυτή, αν και εμφανίζει υψηλότερη ανισοκατανομή, εντούτοις, επειδή η αναλογία της στο συνολικό εισόδημα είναι χαμηλή, εκλαμβάνεται και ως λιγότερο σημαντική (Förster και Pellizzari, 2000, σ. 8).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Πηγές συνολικού εισοδήματος

I	Εισόδημα από απασχόληση
	α. Μισθοί ημερομίσθια ¹¹
	β. Κέρδη ελεύθερων επαγγελματιών ή επιχειρηματιών ¹²
II	Εισόδημα από περιουσία
	α. Ενοίκια
	β. Τόκοι από επενδυμένα κεφάλαια
	γ. Μερίσματα (απόδοση ομολόγων, μετοχών κ.ο.κ.)
	δ. Τεμαχιστό ενοίκιο-από ιδιοκατοίκηση
III	Εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης
	III.1. Εισόδημα αναπλήρωσης
	α. Συντάξεις ¹³
	β. Επιδόματα ανεργίας ¹⁴
	γ. Επιδόματα ασθένειας και αναπηρίας ¹⁵
	δ. Επιδόματα κοινωνικής βοήθειας ¹⁶
	III.2. Οικογενειακά επιδόματα¹⁷
IV	Εισοδήματα από άλλες πηγές (εμβάσματα εξωτερικού, σπουδαστικά κ.ο.κ.)
V	Συνολικό εισόδημα νοικοκυριού (I+II+III+IV)
VI	Άμεσοι φόροι
VII	Εισφορές εγγοδοτών στα ασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά ταμεία
VIII	Συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού (V-VI- VII)

Πηγές: EC Poverty Research Project. Report of the Second General Meeting on 25-26 May, 1987.
Deleck et al., 1991· Nygård, Sandström, 1981, σ. 8· Förster, Pellizzari, 2000, σ. 53·
Champetowne, Cowell, 1998, σ. 32· Μπαλούδης, Υφαντόπουλος, 1999· Υφαντόπουλος,
Μπαλούδης, 2001· Μπούζας, Μπαλούδης, 2000.

13. Πρόκειται για το σύνολο των εισοδημάτων των μελών του νοικοκυριού από παροχές κύριας και επικουρικής ασφάλισης, αφού πρώτα έχουν γίνει οι σχετικές παρακρατήσεις.

14. Περιλαμβάνεται οποιαδήποτε πληρωμή που σχετίζεται με την ανεργία.

15. Οι αναπηρίες μπορεί να έχουν προκληθεί ύστερα από κάποιο εργατικό ατύχημα ή με κάποιον άλλο τρόπο.

16. Η πηγή αυτή αφορά τις απολαβές από τα εθνικά προγράμματα, με βάση τα οποία εξασφαλίζεται κάποιο ελάχιστο επίπεδο εισοδήματος, κάτι το οποίο δεν ισχύει για τη χώρα μας.

17. Περιλαμβάνονται κυρίως τα επιδόματα μητρότητας και πολυτέκνων.

Αν από κάθε εισοδηματική πηγή αφαιρεθούν οι φόροι και οι ασφαλιστικές εισφορές (ΦΑΣ), τότε έχουμε το συνολικό καθαρό εισόδημα του νοικοκυριού (ΣΚ). Το αντίστοιχο συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού (ΣΔ) ορίζεται¹⁸ ως:

$$\text{Συνολικό ακαθάριστο εισόδημα του νοικοκυριού (ΣΔ)} = \text{ΣΚ} + \text{ΦΑΣ}$$

Ο ορισμός αυτός δεν είναι απαλλαγμένος από προβλήματα ή σφάλματα. Για παράδειγμα, το μεγαλύτερο μέρος του μη χρηματικού εισοδήματος (π.χ., χρηματική εκτίμηση του τεκμαρτού ενοικίου λόγω ιδιοκατοίκησης¹⁹) δεν εμπεριέχεται στον ορισμό (σημείο II.δ στον Πίνακα). Επίσης, υπάρχει συστηματική απόκρυψη ή υποεκτίμηση εισοδημάτων που προέρχονται από περιουσία και επιχειρηματική δραστηριότητα. Λογιστικά σφάλματα προέρχονται και από τις επανεπενδύσεις οι οποίες ταξινομούνται στην πλευρά των δαπανών και όχι του κέρδους ή από οφειλές προηγούμενων ετών.²⁰

Επιπλέον, τα νοικοκυριά με συλλογική διαβίωση καθώς και ορισμένες περιθωριακές ομάδες που δεν έχουν μόνιμη κατοικία (τσιγγάνοι, άστεγοι κ.ά.) έχουν αποκλειστεί από το δείγμα, πράγμα που συνιστά μια ιδιαίτερα σημαντική παράλειψη της έρευνας, ιδιαίτερα όταν αποδεδειγμένα οι ομάδες αυτές πλήττονται από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό.

Στη βάση της τυπολογίας και των προβληματισμών που κατά καιρούς διατυπώθηκαν (βλέπε Fields, 1979, σ. 438· Nygård, Sandström, 1981, σ. 304· Woolley, Marsall, 1994· Finlay, Wright, 1996· Ben-Porath, 1982· Jenkins, 1995· Fôrster, Pellizzari, 2000· Deleck et al., 1991· Μπαλούρδος, 1997· Υφαντόπουλος, Μπαλούρδος, 2001), μεθοδολογικά η διανομή του εισοδήματος διερευνάται σε δύο συμπληρωματικά επίπεδα, τα οποία εξειδικεύονται ως εξής:

I) Λειτουργική ανάλυση των πηγών σύνθεσης του εισοδήματος²¹

Η ανάλυση στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί ένδειξη για την κατάσταση και τη λειτουργία της αγοράς εργασίας. Παράλληλα, κάθε ξεχωριστή πηγή εισοδήματος θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει διάφορες και μεταξύ τους ανταγωνιστικές κοινωνικές ομάδες. Ως εκ τούτου,

18. Εναλλακτικά, αν από κάθε πηγή το εισόδημα υπολογίζεται μαζί με τους φόρους και τις ασφαλιστικές εισφορές, τότε ισχύει: ΣΚ = ΣΔ-ΦΑΣ.

19. Δηλαδή, του ενοικίου που δεν εισπράττεται λόγω της ιδιοκατοίκησης.

20. Για ειδική αναφορά στο σημείο αυτό, βλέπε Κ. Κάντζος (2001).

21. Ουσιαστικά, πρόκειται για την ανάλυση, διάσπαση (decomposition) ή χαρακτηρισμό του συνολικού εισοδήματος κατά πηγές προέλευσης.

κατά το σχεδιασμό και την άσκηση οικονομικής πολιτικής (συγκράτηση των υψηλών αποδοχών, πολιτική συγκράτησης των τιμών κ.λπ.) ή πολιτικής αναδιανομής του εισοδήματος, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αντίδραση ή ο μηχανισμός πίεσης που ασκείται από κάθε ομάδα. Διότι τα μέτρα που τελικά προτείνονται και εφαρμόζονται κατά περίπτωση οξύνουν ή αμβλύνουν την οικονομική ανισότητα.

II) Λειτουργική ανάλυση του εισοδήματος, κατά επιλεγμένα χαρακτηριστικά

Τα χαρακτηριστικά αυτά προσδιορίζονται ως αντιπροσωπευτικά της οικονομικής ανισότητας των διάφορων υποομάδων ή υποκατηγοριών του πληθυσμού. Σε σχέση με τον υπεύθυνο του νοικοκυριού, μπορεί να είναι ατομικά, έμφυτα ή επίκτητα: ηλικία, φύλο, μορφωτικό επίπεδο, επαγγελματική εμπειρία κ.ά.. Σε σχέση με το νοικοκυριό, ενδιαφέρον παρουσιάζουν χαρακτηριστικά όπως το μέγεθος και η σύνθεση. Κατά περίπτωση, η ανάλυση πλαισιώνεται και με άλλα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τις λειτουργίες της αγοράς εργασίας, τις υφιστάμενες ανισότητες στις αμοιβές κ.λπ..

Τα επιλεγμένα χαρακτηριστικά μπορούν να εκληφθούν είτε ως παράμετροι, δηλαδή χαρακτηριστικά που είναι μόνιμα στο άτομο ή το νοικοκυριό (φύλο, φυλή, κοινωνικό υπόβαθρο κ.ά.), είτε ως μεταβλητές (ηλικία, εκπαίδευση, επαγγελματική εμπειρία, τόπος απασχόλησης, είδος απασχόλησης κ.ά.).

Στην παρούσα εργασία έμφαση πρόκειται να δοθεί σε:

α) Χαρακτηριστικά που αφορούν τον υπεύθυνο:

- Ηλικία
- Επαγγελματική εμπειρία
- Επίπεδο εκπαίδευσης – έτη σπουδών

β) Χαρακτηριστικά νοικοκυριού

- Μέγεθος
- Σύνθεση
 - Αριθμός απασχολούμενων μελών
 - Αριθμός μελών με εισόδημα
 - Αριθμός συνταξιούχων ή προστατευόμενων ηλικιωμένων μελών
 - Αριθμός προστατευόμενων παιδιών.

Στην εμπειρική ανάλυση που ακολουθεί, τα χαρακτηριστικά αυτά αποδίδουν στοιχεία της ανισοκατανομής του εισοδήματος, αν λάβουμε υπόψη ότι το συνολικό εισόδημα δεν αναφέρεται μόνον σε σχέση με τον υπεύθυνο αλλά με οποιοδήποτε μέλος του νοικοκυριού.

3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Τα εμπειρικά στοιχεία εξετάζονται με την εξής σειρά. Αρχικά γίνεται σύγκριση των κατανομών του ακαθάριστου και του καθαρού εισοδήματος, όπου αναμένεται να διαφανεί η «ανακατάταξη» των νοικοκυριών του δείγματος πριν και μετά την αφαίρεση των φόρων και των ασφαλιστικών κρατήσεων. Στη συνέχεια, η ανάλυση γίνεται πιο εκτεταμένη, όπου, με βάση το μέγεθος και τις πηγές σύνθεσης του εισοδήματος, τα χαρακτηριστικά του υπεύθυνου ή του νοικοκυριού και εκτιμήσεις των δεικτών Gini, Theil και μεταβλητότητας, αναμένεται να διαφανούν διαστάσεις της περιφερειακής ανισότητας για την Ελλάδα.²²

3.1. Σύγκριση κατανομών συνολικού καθαρού και ακαθάριστου εισοδήματος

Στον Πίνακα 2, στο Διάγραμμα 1 και στο Διάγραμμα 2α διακρίνονται οι αντίστοιχες κατανομές του συνολικού ακαθάριστου και καθαρού²³ εισοδήματος των νοικοκυριών του δείγματος.²⁴ Συγκρίνοντας τις δύο κατανομές, παρατηρείται μια μετατόπιση συχνοτήτων από τα υψηλότερα στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια²⁵ ως αποτέλεσμα της προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος. Φαίνεται, για παράδειγμα, ότι στο υψηλότερο εισοδηματικό κλιμάκιο (4.000 χιλ. δρχ.+) στην περίπτωση του ακαθάριστου εισοδήματος υπάρχουν 116 νοικοκυριά τα οποία μειώνονται σε 88 όταν εξετάζεται το καθαρό εισόδημα. Η τάση μείωσης της πυκνότητας των παρατηρήσεων διατηρείται μέχρι και το εισοδηματικό κλιμάκιο 1.300 – 1.599 χιλ. δρχ.. Το αντίθετο παρατηρείται στις επόμενες περιπτώσεις, που αφορούν τα νοικοκυριά με τα χαμηλότερα καθαρά ή ακαθάριστα εισοδήματα (χαμηλότερα από 1.300 χιλ. δρχ.). Δηλαδή, η πυκνότητα των παρατηρήσεων γίνεται έντονη στα χαμηλά ή μεσαία κλιμάκια καθαρού εισοδήματος ως αντιστάθμισμα μιας περίπου ισοκατα-

22. Όλες οι εκτιμήσεις έχουν διενεργηθεί από το πρωτογενές υλικό της έρευνας, με βάση το στατιστικό πακέτο SPSS.

23. Το οποίο υπολογίζεται αν από το ακαθάριστο αφαιρεθούν οι φόροι και οι ασφαλιστικές εισφορές.

24. Μόνο στο σημείο αυτό δεν γίνεται κάποια ανάλυση για τα στοιχεία που αφορούν τις περιφέρειες της χώρας.

25. Πρώτα εξετάζεται η περίπτωση της κατανομής του ακαθάριστου εισοδήματος, η οποία στη συνέχεια συγκρίνεται με την αντίστοιχη κατανομή του καθαρού εισοδήματος για ίδιο αριθμό παρατηρήσεων και εισοδηματικών τάξεων.

νεμόμενης μείωσης περίπου από το ύψος του μέσου εισοδήματος και άνω. Αντίστοιχα, συγκρίνοντας το μέσο όρο με τη διάμεσο, παρατηρούμε μια θετική ασυμμετρία, εφόσον η διάμεσος βρίσκεται προς τα αριστερά του μέσου όρου (Διάγραμμα 2α, πολυγωνική γραμμή).

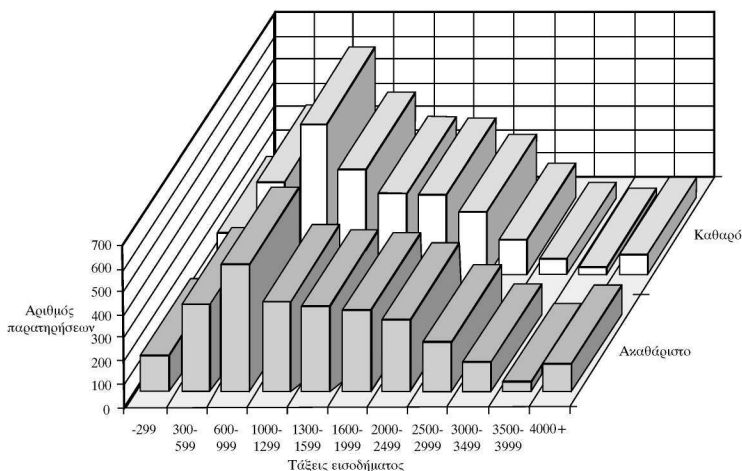
ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Απόλυτη και ποσοστιαία κατανομή καθαρού, ακαθάριστου εισοδήματος των νοικοκυριών του δείγματος

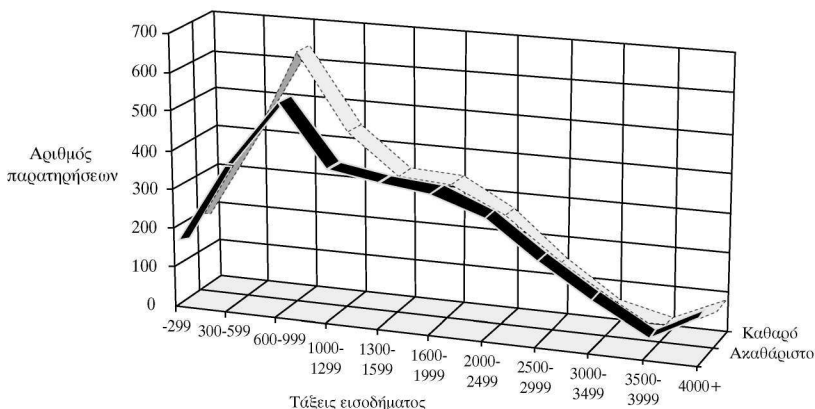
Τάξεις (000 δρχ.)	Ακαθάριστο εισόδημα			Καθαρό εισόδημα		
	Αριθμός παρατηρήσεων	Ποσοστό (%)	Αθροιστική συχρότητα	Αριθμός παρατηρήσεων	Ποσοστό (%)	Αθροιστική συχρότητα
έως 299	154	5,2	5,2	179	6,1	6,1
300-599	366	12,4	17,6	393	13,3	19,4
600-999	543	18,4	36,0	642	21,8	41,1
1.000-1.299	382	12,9	49,0	448	15,2	56,3
1.300-1.599	364	12,3	61,3	346	11,7	68,0
1.600-1.999	347	11,8	73,1	340	11,5	79,6
2.000-2.499	305	10,3	83,4	271	9,2	88,7
2.500-2.999	207	7,0	90,4	151	5,1	93,9
3.000-3.499	124	4,2	94,6	63	2,1	96,0
3.500-3.999	43	1,5	96,1	30	1,0	97,0
4.000+	116	3,9	100	88	3,0	100
Σύνολο	2.951	100		2.951	100	
Μέσος όρος	Μέσο ακαθάριστο εισόδημα : 1.625,0			Μέσο καθαρό εισόδημα: 1.458,4		
Διάμεσος	1.324,6			1.168,0		

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Κατανομή ακαθάριστου και καθαρού εισοδήματος των νοικοκυριών του δείγματος

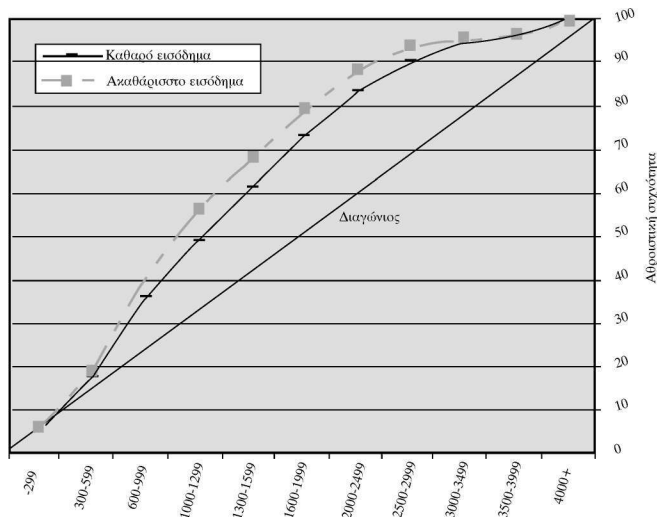

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2α
Κατανομή καθαρού και ακαθάριστου εισοδήματος των νοικοκυριών του δείγματος (εξομάλυνση των κατανομών)

Αντίστοιχα, στο Διάγραμμα 2β, για κάθε μία από τις αντίστοιχες μεταβλητές του καθαρού ή ακαθάριστου εισοδήματος, έχει υπολογιστεί η αθροιστική συχνότητα (βλέπε Πίνακα 2). Η σύγκριση των καμπυλών του εισοδήματος μεταξύ τους ή με τη διαγώνιο αποτελεί μια οπτική και αδρή προσέγγιση της ανισότητας (Hammond, McCullagh, 1982). Φαίνεται, για παράδειγμα, η μεγαλύτερη απόσταση της καμπύλης του ακαθάριστου εισοδήματος από τη διαγώνιο και, αντίστοιχα, η χαμηλότερη απόσταση της καμπύλης του καθαρού εισοδήματος. Το χάσμα ανάμεσα στις δύο μεταβλητές δείχνει αδρά τη σχετική διαφοροποίηση της ανισότητας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2β
Κατανομή αθροιστικής συχνότητας καθαρού και ακαθάριστου εισοδήματος

3.2. Λειτουργική ανάλυση του μεγέθους και των πηγών σύνθεσης του εισοδήματος

Από τα στοιχεία του Πίνακα 3 φαίνεται ότι στο σύνολο της χώρας το μέγεθος του μέσου ακαθάριστου εισοδήματος των νοικοκυριών ανέρχεται σε 1.625,1 χιλ. δρχ. και υπερέρχει του αντίστοιχου μέσου καθαρού εισοδήματος που ανέρχεται σε 1.458,43 χιλ. δρχ.. Στον ίδιο Πίνακα φαίνεται ότι μόνον πέντε περιφέρειες της χώρας εμφανίζουν τιμές υψηλότερες της τιμής για το σύνολο της χώρας (ΕΜΟ).²⁶ Η περιφέρεια Θεσσαλίας εμφανίζει υψηλότερο καθαρό (1.877,2 χιλ. δρχ.) και ακαθάριστο εισόδημα (1.997,1 χιλ. δρχ). Μετά τη Θεσσαλία, υψηλότερο μέγεθος καθαρού εισοδήματος εμφανίζουν οι περιφέρειες Ν. Αιγαίου (1.806,42 χιλ. δρχ.) και Ηπείρου (1.593,80 χιλ. δρχ.) και έπεται η Περιφέρεια της Πρωτεύουσας (1.534,42 χιλ. δρχ.). Η περιφέρεια Κ. Μακεδονίας, που είναι δεύτερη σε μέγεθος περιφέρεια της χώρας, εμφανίζει μέση τιμή στο καθαρό εισόδημα (1.474 χιλ. δρχ.), η οποία υπερέρχει ελάχιστα του αντίστοιχου συνολικού μέσου εισοδήματος για το σύνολο της χώρας (1.458,43 χιλ. δρχ.). Στις υπόλοιπες περιφέρειες, τα εισοδήματα είναι χαμηλότερα του ΕΜΟ. Δυσμενής εμφανίζεται ωστόσο η κατάσταση στα Ιόνια Νησιά²⁷ (μέσο καθαρό εισόδημα: 993,2 χιλ. δρχ.) και στην περιφέρεια Δ. Μακεδονίας (μέσο καθαρό εισόδημα: 1.028,0 χιλ. δρχ.).

Στη συνέχεια, το μέσο καθαρό εισόδημα αναλύεται σε τρεις ευρύτερες πηγές:

- Εισόδημα από απασχόληση
- Εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης
- Εισόδημα από άλλες πηγές στο οποίο περιλαμβάνονται τα εισοδήματα από περιουσία καθώς και τα εμβάσματα εξωτερικού, τα σπουδαστικά εμβάσματα²⁸ κ.λπ..

Όπως παρατηρείται (Πίνακας 3 και Πίνακας 4), στο σύνολο της χώρας η κυριότερη πηγή εισοδήματος είναι το εισόδημα από απασχόληση, που καταλαμβάνει το 74% από το συνολικό καθαρό εισόδημα. Αντίστοιχα, το εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης αποτελεί τη δεύτερη

26. Εθνικός Μέσος Όρος (ΕΜΟ).

27. Χαμηλότερη τιμή.

28. Είναι η μόνη αλλαγή που σημειώνεται σε σχέση με τον ορισμό που περιγράφεται στον Πίνακα 1, εφόσον το εισόδημα από περιουσία τελικά αθροίζεται με το εισόδημα από άλλες πηγές. Άλλωστε, διαπιστώθηκε ότι το μερίδιο της εν λόγω πηγής στο συνολικό καθαρό εισόδημα είναι το χαμηλότερο και με τη χαμηλότερη διασπορά.

κύρια πηγή εισοδήματος και καλύπτει το 18,2%. Τα εισοδήματα από άλλες πηγές αποτελούν την τρίτη και τελευταία σε μέγεθος πηγή που καταλαμβάνει το υπόλοιπο 7,8% του συνολικού εισοδήματος (Πίνακας 3, Πίνακας 4).

Η ίδια τάση επικρατεί σε όλες τις περιφέρειες. Δηλαδή, στο συνολικό εισόδημα, καθοριστική είναι η συμμετοχή του εισοδήματος από απασχόληση καθώς και του εισοδήματος κοινωνικής ασφάλισης που είναι η δεύτερη σε μέγεθος πηγή. Τα εισοδήματα από διάφορες άλλες πηγές σε καμία περιφέρεια δεν εξασφαλίζουν αναλογία υψηλότερη του 10% στο συνολικό εισόδημα (Πίνακας 4). Από εκτενέστερη ανάλυση των στοιχείων, προκύπτει ότι συνολικά τέσσερις περιφέρειες εμφανίζουν μέσο συνολικό *εισόδημα από απασχόληση* σημαντικά υψηλότερο του Εθνικού Μέσου Όρου (ΕΜΟ=1.080,1 χιλ. δρχ.). Πρόκειται για τη Θεσσαλία (1.444,5 χιλ. δρχ.), το Ν. Αιγαίο (1.384 χιλ. δρχ.), την Ήπειρο (1.243,4 χιλ. δρχ.) και την Α. Μακεδονία και Θράκη (1.210,7 χιλ. δρχ.). Η Περιφέρεια Πρωτευούσης εμφανίζει μέσο καθαρό εισόδημα από απασχόληση 1.068,8 που είναι υψηλότερο του ΕΜΟ (1.080,1 χιλ. δρχ.), ενώ λίγο υψηλότερο είναι το επίπεδο για την Κ. Μακεδονία (1.177,4 χιλ. δρχ.). Χαμηλότερο μέσο εισόδημα από απασχόληση εμφανίζει η περιφέρεια Β. Αιγαίου (663 χιλ. δρχ.), η οποία είναι απομακρυσμένη από την Περιοχή της Πρωτεύουσας και από τα άλλα μεγάλα αστικά κέντρα, ενώ εμφανίζει έντονη πληθυσμιακή συρρίκνωση και γήρανση.

Αντίστοιχα, το *εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης* εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλό στην περιφέρεια Β. Αιγαίου (καλύπτει το 29% του μέσου συνολικού), στη Σ. Ελλάδα (καλύπτει το 21,1% του μέσου συνολικού), στην Πελοπόννησο (καλύπτει το 20,1% του μέσου συνολικού) και στη Θεσσαλία (καλύπτει το 20% του μέσου συνολικού). Αντίθετα, είναι χαμηλό στην περιφέρεια Α. Μακεδονίας-Θράκης (καλύπτει το 12,6% του μέσου συνολικού) και στο Ν. Αιγαίο (καλύπτει το 13,3% του μέσου συνολικού).

Όπως αναμενόταν, σε περιφέρειες με υψηλή δημογραφική γήρανση (π.χ., Β. Αιγαίο), η συμμετοχή²⁹ των εισοδημάτων κοινωνικής ασφάλισης είναι ιδιαίτερα αισθητή. Αν υπάρχουν αντίθετες ενδείξεις, αυτό οφείλεται σε τοπικές ιδιομορφίες. Για παράδειγμα, το εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης εμφανίζεται χαμηλό στην περιφέρεια Α. Μακεδονίας – Θράκης, στην οποία, την περίοδο αναφοράς, σημειώθηκε αύξηση του

29. Στο μέσο συνολικό καθαρό ή ακαθάριστο εισόδημα της περιφέρειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Μέγεθος και πηγές εισοδήματος κατά περιφέρεια

Περιφέρεια	1 Μισθοί/ παραμίσθια	2 Άλλες δραστηριότητες (εργεργη- ματιές κ.λπ.)	3=1+2 Συνολικό εισόδημα από επασχόληση	Εισόδημα αναπλήρωσης						Εισόδημα Κοινωνικής Ασφάλισης			Συνολικό καθαρό εισόδημα	
				4 Συντάξεις	5 Ανεργία	6 Επιδόματα		7 Κοινωνικές παραφορές	8 Οικογε- νειακά	9=4+5+6+7+8	10 Λοιπές πηγές	11=3+9+10		
						Ανεργία	Αθόνηταις και αναπηρίας							
Α. Μακεδονία- Θράκη	400,0	810,7	1210,7	220,1	0,9	0,7	1,0	1,3	178,4	26,73	1415,83	1537,42		
Κ. Μακεδονία	548,5	628,9	1177,4	198,5	1,2	1,6	0,0	0,7	213,0	83,6	1474,03	1635,5		
Δ. Μακεδονία	198,0	574,3	0772,3	194,8	2,1	0,0	0,0	0,0	200,2	55,5	1028,00	1087,0		
Ήπειρος	476,0	767,4	1243,4	287,7	3,2	0,21	0,0	0,7	292,4	57,2	1593,80	1731,8		
Θεσσαλία	458,0	986,5	1444,5	352,0	1,1	0,61	0,0	0,6	355,0	77,7	1877,20	1997,1		
Ιονιοι Νησοι.	264,0	454,5	0718,5	151,3	3,5	0,0	0,0	0,0	158,4	116,3	0993,20	1056,4		
Δ. Ελλάδα	392,0	424,9	0816,9	186,5	1,3	1,5	0,0	0,0	192,0	112,4	1121,30	1222,3		
Στερεά Ελλάδα	374,3	663,7	1038,0	429,5	0,0	4,7	0,8	1,2	289,4	46,17	1367,23	1476,0		
Π. Προσέυουσα	745,5	323,3	1068,8	290,0	5,0	2,2	0,3	1,4	300,6	165,02	1534,42	1755,7		
Πελοπόννησος	324,7	543,7	0868,4	241,0	2,0	1,3	0,0	2,8	242,3	93,7	1204,40	1367,3		
Β. Αιγαίο	213,6	449,4	0663,0	330,0	1,4	1,5	0,0	0,6	331,7	147,61	1142,31	1229,2		
Ν. Αιγαίο	407,3	978,7	1386,0	234,0	1,7	0,0	0,0	1,8	240,0	182,42	1806,42	1951,6		
Κρήτη	418,3	593,3	1011,6	223,2	1,1	0,5	0,6	0,3	234,0	66,82	1312,42	1475,4		
Σύνολο	547,2	532,9	1080,1	266,0	2,8	1,6	0,3	1,1	265,0	113,33	1458,43	1625,1		

Πηγή: Υφαντόπουλος, Μπαλούδης, 2001. Ίδιες εκτιμήσεις.

εργατικού δυναμικού, ενώ, αντίθετα, η Ήπειρος και η Στερεά Ελλάδα είχαν μείωση εργατικού δυναμικού (Κόνσολας, 1997).

Εξετάζοντας εκτενέστερα τη *σύνθεση του εισοδήματος από απασχόληση*, παρατηρούμε ότι μόνον στο σύνολο της χώρας και στην Π. Πρωτεύουσας οι μισθοί/ημερομίσθια υπερεισχύουν των εισοδημάτων από άλλες δραστηριότητες³⁰ (Πίνακας 3 και Πίνακας 4). Αντίστοιχα, στο εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης επιβραβιώνεται η κυριαρχία των συντάξεων τόσο στο σύνολο της χώρας όσο και στο σύνολο των περιφερειών. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το μέσο μέγεθος των συντάξεων υπερεισχύει ή σχεδόν ταυτίζεται με το αντίστοιχο μέσο μέγεθος του εισοδήματος κοινωνικής ασφάλισης.³¹

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
Μέγεθος και πηγές εισοδήματος κατά περιφέρεια

Περιφέρεια	Πηγές εισοδήματος (σε ποσοστά)		Ως ποσοστό επί του συνολικού καθαρού εισοδήματος (=100)			
	Ως ποσοστό του συνολικού εισοδήματος από απασχόληση (=100)		Συνολικό εισόδημα από απασχόληση	Λοιπές πηγές	Κοινωνικής ασφάλισης	Συνολικό καθαρό
	Μισθοί/ημερομίσθια	Άλλες δραστηριότητες (επιχειρηματικές κ.λπ.)				
1. Α. Μακεδονία-Θράκη	33,0	67,0	85,5	1,9	12,6	100
2. Κ. Μακεδονία	47,0	53,0	79,9	5,6	14,5	100
3. Δ. Μακεδονία	25,6	74,4	75,1	5,4	19,5	100
4. Ήπειρος	38,3	61,7	78,0	3,7	18,3	100
5. Θεσσαλία	31,7	68,3	77,0	3,0	20,0	100
6. Ιόνιοι Νήσοι	36,7	63,3	72,3	11,7	16,0	100
7. Δ. Ελλάδα	58,0	42,0	73,0	10,0	17,0	100
8. Στερεά Ελλάδα	36,0	64,0	67,6	11,3	21,1	100
9. Π. Πρωτεύουσας	70,0	30,0	69,6	10,8	19,6	100
10. Πελοπόννησος	37,4	62,6	72,0	7,9	20,1	100
11. Β. Αιγαίο	32,2	67,8	58,0	13,0	29,0	100
12. Ν. Αιγαίο	29,4	70,6	76,6	10,1	13,3	100
13. Κρήτη	41,4	58,6	77,0	5,2	17,8	100
Σύνολο χώρας	50,7	49,3	74,0	7,8	18,2	100

Πηγή: Υφαντόπουλος, Μπαλούρδος, 2001. Ίδιες εκτιμήσεις.

30. Το 82,1% του εισοδήματος από απασχόληση καλύπτεται από μισθούς ή ημερομίσθια, ενώ μόλις το υπόλοιπο 17,9% καλύπτεται από άλλες δραστηριότητες.

31. Για εκτενέστερη αναφορά στο σημείο αυτό, βλέπε Μπαλούρδος, 1997· Deleck et al., 1991· Υφαντόπουλος και Μπαλούρδος, 2001· Μπαλούρδος και Υφαντόπουλος, 1999.

Από τη μέχρι στιγμής ανάλυση των στοιχείων, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η απασχόληση αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα απολαβής υψηλών εισοδημάτων. Το μέγεθος της εισοδηματικής αυτής πηγής είναι το καθοριστικότερο στη διαμόρφωση του συνολικού εισοδήματος, αλλά εμφανίζει έντονες περιφερειακές διακυμάνσεις. Ταυτόχρονα, λειτουργεί «ανταγωνιστικά» με το εισόδημα ή τις παροχές κοινωνικής ασφάλισης. Δηλαδή, σε περιπτώσεις όπου τα εισοδήματα από απασχόληση είναι σχετικά χαμηλά και δεν υπερβαίνουν τον ΕΜΟ, τότε τα αντίστοιχα εισοδήματα κοινωνικής ασφάλισης εμφανίζονται ιδιαίτερα υψηλά, σηματοδοτώντας την ύπαρξη πολλών εξαρτημένων ατόμων³² στην περιφέρεια. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι οι υψηλές απολαβές από τα εισοδήματα κοινωνικής ασφάλισης μειώνουν το βάρος των εισοδημάτων από απασχόληση στη σύνθεση του συνολικού καθαρού εισοδήματος.

Τα εμπειρικά αυτά ευρήματα είναι αξιοσημείωτα και σε γενικές γραμμές συνάδουν προς τα ευρήματα άλλων σχετικών ερευνών (Chiswich, Mincer, 1972· Lydall, 1976· Lydall, 1979· Taumban, 1975· Deleck et al., 1991· Förster, Pellizzari, 2000).

3.3. Δείκτες ανισοκατανομής, μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα

Όπως έχει αναφερθεί, η ανισοκατανομή εξετάζεται ειδικότερα με εκτιμήσεις σχετικών δεικτών (μεταβλητότητας, Gini, Theil) ή με δεκατημόρια εισοδήματος.³³

Ειδικότερα, από τα στοιχεία του Πίνακα 5, με βάση τις εκτιμημένες τιμές του συντελεστή Gini, προκύπτει ότι τη μεγαλύτερη ανισοκατανομή στο συνολικό καθαρό εισόδημα εμφανίζεται να έχει η Ήπειρος (Gini=0,43477) και ακολουθούν η Κ. Μακεδονία (Gini =0,42526) και η Θεσσαλία (Gini =0,42139). Αντίθετα, η τιμή του συντελεστή εμφανίζεται ως ελάχιστη στην 6η (Ιόνια Νησιά) και στην 7η περιφέρεια (Gini =0,31641 και 0,35252). Επισημαίνεται ότι η τιμή του συντελεστή για την Π. Πρωτεύουσας (Gini =0,36044) είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη τιμή που αφορά το σύνολο της χώρας (Gini =0,38370), ενώ παρόμοια τάση εμφανίζουν ακόμη οι περιφέρειες Α. Μακεδονίας-Θράκης (Gini =0,38160), Στερεάς Ελλάδας (Gini= 0,39197), Πελοποννήσου (Gini =0,36614) και Κρήτης (Gini =0,37479).

32. Δηλαδή, ατόμων που κυρίως έχουν ως βασική πηγή εισοδήματος τη σύνταξη, κάποιο άλλο επίδομα κ.λπ..

33. Σε επόμενους πίνακες γίνεται εκτενέστερη αναφορά.

Αντίστοιχα, οι τιμές του συντελεστή Theil, εμφανίζονται χαμηλότερες και στην 6η (0,16203) και 7η (0,20232) περιφέρεια και οι μέγιστες στην Ήπειρο (0,34145) και στη 2η περιφέρεια (0,32195).

Εξάλλου, σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουμε με ειδικότερη ανάλυση του συντελεστή μεταβλητότητας, οποίος εμφανίζει μέγιστη τιμή στην Ήπειρο (0,93897) και ελάχιστη στην περιφέρεια Ιονίων Νήσων (0,55949). Σε γενικές γραμμές, περιφέρειες με υψηλό μέσο καθαρό εισόδημα εμφανίζουν τιμές των δεικτών ανισοκατανομής που είναι χαμηλότερες της τιμής για το σύνολο της χώρας.

Παρόλα αυτά, οι τιμές των σχετικών δεικτών φαίνεται να έχουν μεγάλο εύρος και παράλληλα να διαμορφώνουν εικόνα πόλωσης. Στη μία άκρη διακρίνονται οι περιφέρειες με τιμές των δεικτών ανισοκατανομής οι οποίες είναι κοντά ή κάτω από την τιμή της Π. Πρωτεύουσας (π.χ., για το δείκτη Gini =0,36044). Στην κατηγορία αυτή, εκτός της Π. Πρωτεύουσας, εντάσσονται οι περιφέρειες Κρήτης, Πελοποννήσου, Δ. Ελλάδας και Ιονίων Νήσων. Όλες οι υπόλοιπες περιφέρειες, που κυρίως καλύπτουν το κεντρικό και βόρειο τμήμα της χώρας, εμφανίζουν υψηλές τιμές των δεικτών ανισοκατανομής, παρόμοιες ή υψηλότερες τιμές του ΕΜΟ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Επιλεγμένοι δείκτες ανισότητας και πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα των περιφερειών της χώρας

Περιφέρεια	Gini	Theil	Συντελεστής μεταβλητότητας (coef. of variance)	Μέσο κατά κεφαλήν καθαρό εισόδημα	Κατάταξη με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα	Μέσο κατά κεφαλήν ακαθάριστο εισόδημα
1. Α. Μακεδονία-Θράκη	0,38160	0,24465	0,74463	460,2840	7	502,7717
2. Κ. Μακεδονία	0,42526	0,32195	0,90808	490,9455	5	544,0899
3. Δ. Μακεδονία	0,39473	0,25700	0,75602	311,7236	12	331,1095
4. Ήπειρος	0,43477	0,34145	0,93897	545,7962	4	591,1297
5. Θεσσαλία	0,42139	0,31285	0,88840	639,0693	2	676,8943
6. Ιόνιοι Νήσοι	0,31641	0,16203	0,55949	307,7159	13	328,0991
7. Δ. Ελλάδα	0,35252	0,20232	0,64874	390,2334	11	422,1907
8. Στερεά Ελλάδα	0,38197	0,24498	0,74061	445,4315	9	480,1887
9. Π. Πρωτεύουσας	0,36044	0,21170	0,67253	598,7719	3	682,0749
10. Πελοπόννησος	0,36614	0,22030	0,68988	395,9839	10	446,8499
11. Β. Αιγαίο	0,39349	0,26317	0,77939	448,2991	8	481,7530
12. Ν. Αιγαίο	0,38627	0,25156	0,75376	643,8638	1	694,3172
13. Κρήτη	0,37479	0,23403	0,72155	466,0922	6	514,1355
Σύνολο χώρας	0,38370	0,24692	0,74921	523,9982		582,5358

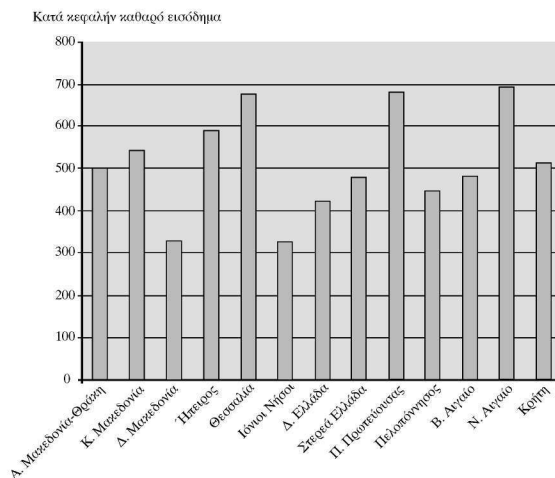
Πηγή: Υφαντόπουλος, Μπαλούρδος, 2001. Ίδιες εκτιμήσεις.

Από εκτιμήσεις που αφορούν το μέγεθος του μέσου καθαρού κατά κεφαλήν εισοδήματος φαίνεται η υπεροχή της περιφέρειας Ν. Αιγαίου (643,8638 χιλ. δρχ.). Ακολουθεί η περιφέρεια Θεσσαλίας, ενώ η Π. Πρωτεύουσας έρχεται τρίτη στη σειρά (Πίνακας 5, Διάγραμμα 3). Την τελευταία θέση καταλαμβάνει η περιφέρεια Ιονίων Νήσων (307,7159 χιλ. δρχ.), η οποία μόλις προηγείται της περιφέρειας Δ. Μακεδονίας (311,7236 χιλ. δρχ.).

Οι υψηλές τιμές του κατά κεφαλήν εισοδήματος σε γενικές γραμμές παρέχουν κάποιες ενδείξεις για το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης μιας περιφέρειας³⁴ (βλέπε Παπαδασκαλόπουλος, 1995· Κόνσολας, 1997). Η τάση αυτή δεν φαίνεται ωστόσο να συμβαδίζει πάντα με τις αντίστοιχες τιμές των δεικτών ανισοκατανομής. Για παράδειγμα, στα Ιόνια Νησιά υπάρχει η χαμηλότερη τιμή του συντελεστή Gini (0,31) και η χαμηλότερη τιμή του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος. Αντίθετα, στη Θεσσαλία και στην Κ. Μακεδονία οι τιμές του συντελεστή Gini είναι από τις υψηλότερες, ενώ το ίδιο συμβαίνει και με το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα. Επίσης, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Ηπείρου, η οποία εμφανίζει υψηλό μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα, αλλά ταυτόχρονα εμφανίζει την υψηλότερη τιμή των συντελεστών Gini (0,43477), Theil (0,34145) και μεταβλητότητας (0,93897).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Κατά κεφαλήν εισόδημα των περιφερειών της χώρας

34. Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις της Eurostat (2001), με κριτήριο το μέγεθος του ΑΕΠ, προέκυψε ότι 11 από τις συνολικά 13 περιφέρειες της χώρας βρίσκονται κάτω από το 75% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε γενικές γραμμές, με βάση τις τιμές των σχετικών δεικτών, η ανισότητα είναι έντονη σε περιφέρειες με πολύ υψηλά (π.χ., Θεσσαλία, Κ. Μακεδονία) ή πολύ χαμηλά εισοδήματα (Ηπειρος, Δ. Μακεδονία). Θα μπορούσε δηλαδή να υποστηριχθεί ότι δεν φαίνεται να υπάρχει μια μονοσήμαντη ή γραμμική οικονομική εξέλιξη και ανάπτυξη σε περιφερειακό επίπεδο. Αδρά, από τα στοιχεία του Πίνακα 5, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι περιφέρειες Ν. Αιγαίου, Θεσσαλίας, Πρωτευούσης και Κ. Μακεδονίας είναι περισσότερο αναπτυγμένες. Από την κατηγορία αυτή αποκλείεται η περιφέρεια της Ηπείρου στην οποία, αν και παρατηρείται υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, εντούτοις οι τιμές των δεικτών ανισοκατανομής είναι οι υψηλότερες.

3.4. Ανάλυση του εισοδήματος κατά επιλεγμένα χαρακτηριστικά

Η ανάλυση της ανισότητας του προσωπικού εισοδήματος στη συνέχεια γίνεται με βάση τα δεκατημόρια του πληθυσμού. Δηλαδή, τα νοικοκυριά του δείγματος, που τελικά ανέρχονται σε 2.951, ταξινομήθηκαν κατά αύξουσα τάξη μεγέθους ως προς τη μεταβλητή του καθαρού εισοδήματος. Στη συνέχεια, κατανεμήθηκαν σε δέκα ισοπληθείς ομάδες κατά τέτοιον τρόπο ώστε το πρώτο δεκατημόριο να αποτελείται από την ομάδα των νοικοκυριών (10% του συνόλου) που έχουν τα χαμηλότερα εισοδήματα³⁵ και να ακολουθείται διαδοχικά από το δεύτερο δεκατημόριο στο οποίο περιλαμβάνεται το 10% του πληθυσμού με τα αμέσως υψηλότερα εισοδήματα, ενώ στο τελευταίο δεκατημόριο περιλαμβάνεται το 10% του πληθυσμού με τα υψηλότερα εισοδήματα (βλέπε, επίσης, Υφαντόπουλος, Μπαλούρδος, 2001). Αρχικά, η έμφαση δίνεται σε χαρακτηριστικά που αφορούν το μέγεθος και τη σύνθεση του νοικοκυριού και ακολουθεί ειδικότερη ανάλυση με έμφαση σε επιλεγμένα χαρακτηριστικά του υπεύθυνου του νοικοκυριού.

Αριθμός παιδιών και ηλικιωμένων στο νοικοκυριό, μέγεθος νοικοκυριού

Στη διεθνή βιβλιογραφία, η σπουδαιότητα του αριθμού των παιδιών στη διανομή του εισοδήματος εξετάζεται με κριτήριο το κόστος ευκαιρίας,³⁶ το οποίο εκτενέστερα περιλαμβάνεται στο υπόδειγμα της

35. Οι εκτιμήσεις των σχετικών δεικτών ανισοκατανομής έγιναν με βάση τις δεκατημοριακές κατανομές.

36. Δηλαδή, το κόστος που επιλέγει να επιβαρυνθεί το νοικοκυριό (εισόδημα που χάνεται) όταν η μητέρα φροντίζει τα παιδιά αντί να εργάζεται.

δημογραφικής μετάβασης (Bourgeois-Pichat, 1981· Chesnais, 1990). Υποστηρίζεται ότι η παρατηρηθείσα μείωση των γεννήσεων κάτω από το επίπεδο ανανέωσης των γενεών³⁷ σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Βόρειας Αμερικής ερμηνεύεται ικανοποιητικά με την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα και στο εργατικό δυναμικό.³⁸ Διότι οι γονείς συνήθως επιλέγουν να αποκτήσουν ένα ή περισσότερα παιδιά³⁹ σταθμίζοντας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα ή συγκρίνοντας το κόστος με το όφελος από την απόκτησή τους. Οι γυναίκες (δυσνητικές μητέρες) με υψηλές δυνατότητες απόκτησης εισοδήματος, π.χ. λόγω υψηλού μορφωτικού επιπέδου, έχουν υψηλότερες «σχετικές τιμές» ή υψηλότερο κόστος ευκαιρίας το οποίο αποφεύγεται με την απόκτηση λιγότερων παιδιών. Το κόστος ευκαιρίας, μαζί με το άμεσο κόστος για τη φροντίδα και ανατροφή των παιδιών προκαλούν διακυμάνσεις στην τιμή του δείκτη εξάρτησης και κατά έναν τρόπο συνεισφέρουν στην ανάπτυξη οικογενειακής στρατηγικής, ορθολογικής επιλογής και απόφασης⁴⁰ (Bhattacharyya, 1975· Μπαλούρδος, Υφαντόπουλος, 1999· Μπαλούρδος, 1997).

Στον Πίνακα 6 παρουσιάζεται η διανομή του εισοδήματος ανάλογα με το μέσο αριθμό παιδιών⁴¹ στο νοικοκυριό. Όπως προκύπτει, οι περιφέρειες με τα χαμηλότερα μέσα εισοδήματα εμφανίζουν μέσο αριθμό παιδιών που υπερτερεί του αντίστοιχου ΕΜΟ που είναι 0,83. Μεγαλύτερη μέση τιμή εντοπίζεται στην Ήπειρο (1,2 παιδιά) και στα Ιόνια Νησιά (1,0 παιδί) και ακολουθούν η 7η και η 2η περιφέρεια (0,9 παιδιά).

37. Που αντιστοιχεί σε 2,11 παιδιά/γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας.

38. Όπου διαχέεται η προώθηση της ατομικής τους ανέλιξης και ενισχύεται από την ταχύτατη διόγκωση του τριτογενή τομέα, την ελαστικοποίηση και τη μείωση των ωρών εργασίας και την ταχύτητα διάδοσης της πληροφόρησης.

39. Με δεδομένη την ευρεία διάδοση και την αποτελεσματική χρήση των μέσων αντισύλληψης.

40. Η οποία (απόφαση ή επιλογή) δεν περιορίζεται στην απόκτηση ή μη απόκτηση ενός (επιπρόσθετου) παιδιού, αλλά συσχετίζεται και με τη χρονική περίοδο απόκτησης καθώς και με το διάστημα που έχει παρέλθει από το γάμο (ή την ελεύθερη συμβίωση), μέχρι την απόκτηση του πρώτου ή του δεύτερου παιδιού κοκ..

41. Υπενθυμίζεται ότι εδώ έχουμε την αναλογία σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό και όχι το δείκτη γονιμότητας (μέσο αριθμό παιδιών ανά γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας). Αναφέρεται ωστόσο ότι στη δεκαετία του 1990 οι γεννήσεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (12 χώρες-μέλη) καθώς και στις επτά χώρες της ΕΦΤΑ ήταν οι χαμηλότερες στον πλανήτη (περίπου 1,6 παιδιά/γυναίκα). Στην Ελλάδα η τιμή του δείκτη για το έτος 1999 ήταν 1,30 παιδιά/γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας.

Στον αντίποδα βρίσκονται το Β. Αιγαίο και το Ν. Αιγαίο με 0,6 και 0,7 παιδιά κατά μέσο όρο. Στα νοικοκυριά της Π. Πρωτεύουσας κατά μέσο αντιστοιχούν 0,8 παιδιά, δηλαδή περίπου όσα αναλογούν και στα νοικοκυριά του συνόλου της χώρας (0,83).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Μέσος αριθμός παιδιών κατά δεκατημόρια εισοδήματος και περιφέρεια

Περιφέρειες	Τάξεις δεκατημορίων										Σύνολο
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	0,1	0,4	0,3	1,1	0,8	1,3	1,0	0,7	1,1	1,2	0,8
2	0,3	0,5	0,7	0,7	0,9	1,2	0,8	1,2	1,2	1,3	0,9
3	0,1	0,0	0,3	0,2	1,9	0,7	1,0	1,4	1,1	1,1	0,8
4	0,0	0,5	0,6	1,3	1,0	1,0	1,9	1,8	1,2	1,0	1,2
5	0,4	0,3	0,3	1,1	0,4	0,9	0,6	1,2	1,5	1,0	0,8
6	0,4	0,2	1,5	1,3	0,6	1,0	1,7	1,2	0,8	0,8	1,0
7	0,9	0,3	0,6	0,5	0,9	1,3	0,9	0,9	1,0	1,7	0,9
8	0,4	0,4	0,3	0,6	0,5	1,3	1,1	1,8	0,8	1,2	0,8
9	0,3	0,5	0,6	0,8	0,9	0,9	0,8	1,0	1,0	1,1	0,8
10	0,4	0,3	0,5	0,7	0,9	1,6	0,9	1,0	1,0	1,1	0,8
11	0,3	0,1	0,3	0,3	0,5	0,6	0,8	1,1	1,1	0,9	0,6
12	0,3	0,0	0,4	0,7	1,0	2,1	1,0	0,7	0,1	0,8	0,7
13	0,8	0,4	0,5	0,4	0,9	0,6	0,8	1,8	1,3	1,5	0,9
Σύνολο χώρας	0,35	0,37	0,68	0,68	0,94	0,97	1,03	0,99	1,1	1,2	0,83

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

Γενικά, σε όλες τις περιφέρειες εμφανίζεται θετική σχέση μεταξύ εισοδήματος και αριθμού παιδιών, δηλαδή στα χαμηλά δεκατημόρια τα νοικοκυριά έχουν λιγότερα παιδιά από τα αντίστοιχα νοικοκυριά στα υψηλά εισοδηματικά δεκατημόρια, όπως ακριβώς διαπιστώνεται και στο σύνολο της χώρας. Σημειώνεται ότι η απόσταση μεταξύ πρώτου και τελευταίου δεκατημορίου είναι μέγιστη στην πρώτη περιφέρεια (1,1 παιδιά).

Εκτός από τα παιδιά, η ομάδα των ηλικιωμένων αποτελεί «ομάδα στόχο» όταν διερευνάται η διανομή του εισοδήματος, κυρίως λόγω της «εξάρτησης» και σύνδεσής τους με το ασφαλιστικό σύστημα. Άλλωστε, η Ελλάδα, όπως και οι περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εμφανίζει έντονη δημογραφική γήρανση, η οποία διαπιστώνεται από τη συνεχή αύξηση των ηλικιωμένων ατόμων⁴² στο συνολικό πληθυσμό

42. Συμβατικά, ως ηλικιωμένα μπορούν να θεωρηθούν τα άτομα που έχουν φθάσει σε ηλικία συνταξιοδότησης. Δηλαδή, έχουν περάσει το κατώφλι των 65 ετών.

που συνακολουθείται από ταυτόχρονη μείωση των ατόμων νεαρής ηλικίας (Υφαντόπουλος, 1990α). Εκτός αυτού, η γήρανση εμφανίζει έντονη περιφερειακή διακύμανση. Για παράδειγμα, τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου βρίσκονταν σε κατάσταση δημογραφικής γήρανσης ήδη από το έτος 1961 (ποσοστό ηλικιωμένων στο συνολικό πληθυσμό: 11,1%). Για το έτος⁴³ 1991, η αναλογία ηλικιωμένων εμφανίζεται υψηλότερη ξανά στην περιφέρεια Β. Αιγαίου (20,11%) ακολουθούμενη από την Πελοπόννησο (18,07%), τα Ιόνια Νησιά (18%) και την Ήπειρο (16%). Επιπλέον, υπάρχουν αρκετές περιφέρειες με ποσοστά υψηλότερα του Εθνικού Μέσου Όρου (ΕΜΟ=13,68%). Συγκεκριμένα, η Στερεά Ελλάδα εμφανίζει ποσοστά ηλικιωμένων 15,38%, η Κρήτη 15,07%, η Δ. Ελλάδα 14,51% και η Θεσσαλία 14,29%. Φαίνεται επομένως ότι μόνον ελάχιστες περιφέρειες διαφοροποιούνται ουσιαστικά και εμφανίζουν αναλογίες χαμηλότερες του ΕΜΟ, όπως η Περιφέρεια Πρωτεύουσας (12,87%) και η Κ. Μακεδονία (11,49%), ενώ η Δ. Μακεδονία (13,1%) και το Ν. Αιγαίο (13,15%) εμφανίζουν ποσοστά πολύ κοντά στον ΕΜΟ.

Στον Πίνακα 7, άλλωστε, φαίνεται ότι χαμηλό μέσο αριθμό ηλικιωμένων (κοντά στον ΕΜΟ που είναι 0,5) εμφανίζουν η περιφέρεια Κ. Μακεδονίας, η Π. Πρωτεύουσας, η περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης και η Κρήτη (0,4-0,5). Σχετικά γηρασμένη εντοπίζεται η περιφέρεια της Ηπείρου, με μέσο όρο έναν ηλικιωμένο σε κάθε νοικοκυριό, και ακολουθούν η Δ. Μακεδονία, τα Ιόνια Νησιά, η Στερεά Ελλάδα και η Πελοπόννησος (με μέσο όρο 0,7).

Σε γενικές γραμμές, εμφανίζεται αντίθετη τάση από αυτήν του προηγούμενου πίνακα. Δηλαδή, στα χαμηλά δεκατημόρια η μέση αναλογία ηλικιωμένων είναι υψηλή και μειώνεται στα υψηλότερα δεκατημόρια.⁴⁴ Η τάση αυτή έχει διαπιστωθεί και για τα δεκατημόρια στο συνολικό πληθυσμό του δείγματος (σύνολο της χώρας).

Η αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων στο συνολικό πληθυσμό και σε συνάρτηση με τη δημογραφική γήρανση αποτελεί ένδειξη ότι το επίπεδο της μέσης διάρκειας ζωής έχει αυξηθεί. Η θετική αυτή εξέλιξη δεν θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη αλλά να συνοδεύεται από μέτρα και πολιτικές που θα καταπολεμούν τις ηλικιακές ανισότητες και τα προβλήματα σχετικά με τα ασφαλιστικά ταμεία (European Commission, 1999).

43. Την εποχή συγγραφής του άρθρου υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία μέχρι και την απογραφή του έτους 1991.

44. Εξαίρεση από τη γενική αυτή τάση εμφανίζει η 6η περιφέρεια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Μέσος αριθμός ηλικιωμένων κατά δεκατημόρια εισοδήματος και περιφέρεια

Περι- φέρειες	Τάξεις δεκατημορίου										Σύνολο
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	0,8	0,9	0,6	0,6	0,2	0,3	0,6	0,5	0,1	0,4	0,5
2	0,9	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,4
3	0,9	1,1	1,4	0,8	0,3	0,4	0,3	0,7	0,7	0,7	0,7
4	0,0	0,5	0,6	1,3	1,0	1,0	1,9	1,8	1,2	1,0	1,0
5	0,7	1,1	0,6	0,6	1,0	0,4	0,4	0,5	0,6	0,3	0,6
6	1,0	1,2	0,2	1,0	1,0	0,2	0,7	0,4	0,5	1,0	0,7
7	0,9	0,6	0,6	1,1	0,6	0,3	0,5	0,5	0,6	0,2	0,6
8	0,9	0,7	1,1	0,9	0,9	0,4	0,6	0,4	0,6	0,7	0,7
9	0,5	0,7	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
10	1,1	1,0	0,8	0,6	0,7	0,4	0,4	0,7	0,4	0,3	0,7
11	0,8	0,9	1,3	0,7	0,3	0,4	0,6	0,3	0,5	0,4	0,6
12	1,0	1,5	0,6	0,2	0,3	0,3	1,0	0,7	0,3	0,3	0,6
13	0,7	0,8	0,6	0,8	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Σύνολο χώρας	0,77	0,80	0,65	0,53	0,42	0,36	0,36	0,38	0,30	0,38	0,50

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

Εξάλλου, από τα στοιχεία του Πίνακα 8 συνάγεται ότι το μέσο μέγεθος νοικοκυριού εμφανίζει ασήμαντες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας. Μόνον η Π. Πρωτεύουσας και η περιφέρεια Β. Αιγαίου εμφανίζουν συνολικό μέγεθος νοικοκυριού χαμηλότερο του 3,1 που αντιστοιχεί στον ΕΜΟ, ενώ οι υπόλοιπες περιφέρειες φαίνεται να το υπερβαίνουν. Σημειώνεται ότι το μεγαλύτερο μέγεθος εμφανίζεται στα Ιόνια Νησιά (3,5) που είναι και από τα φτωχότερα σε όρους χρηματικού εισοδήματος.

Χαρακτηριστική είναι επίσης η τάση εξέλιξης του μεγέθους του νοικοκυριού κατά δεκατημόρια. Σε ορισμένες περιφέρειες (1η, 2η, 8η,9η) παρατηρείται η τάση αύξησης αρχίζοντας από τα χαμηλότερα δεκατημόρια προς τα υψηλότερα. Ωστόσο, η τάση αυτή δεν είναι συνεχής, αλλά ανακόπτεται σε κάποιο σημείο μεταξύ 4ου και 7ου δεκατημορίου και κατόπιν αντιστρέφεται, δηλαδή μειώνεται, παραμένοντας όμως σε σχετικά υψηλά επίπεδα. Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις είναι χαρακτηριστικές οι διακυμάνσεις στο μέσο μέγεθος νοικοκυριού κατά δεκατημόρια εισοδήματος με σαφή όμως υπεροχή και σημαντική διαφοροποίηση του μεγέθους στα υψηλότερα δεκατημόρια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Μέσο μέγεθος νοικοκυριού κατά δεκατημόρια εισοδήματος και περιφέρεια

Περι- φέρειες	Τάξεις δεκατημορίου										Σύνολο
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	1,8	2,5	2,2	3,3	3,6	3,9	3,5	3,5	3,8	3,9	3,2
2	2,1	2,1	2,8	2,7	3,0	3,5	3,4	3,6	3,9	4,0	3,1
3	2,0	2,0	2,6	2,3	4,3	3,4	4,6	4,0	4,3	4,6	3,4
4	1,4	2,7	2,8	3,6	3,2	2,9	4,9	4,4	3,9	3,6	3,3
5	2,3	2,3	2,6	3,3	2,7	3,8	3,6	4,0	4,6	3,8	3,3
6	2,4	2,0	3,5	4,2	2,8	3,7	4,5	3,6	4,3	4,2	3,5
7	3,1	2,7	2,7	2,6	3,6	3,5	3,5	3,6	3,9	4,3	3,3
8	2,4	2,7	2,6	3,2	2,9	3,4	3,9	4,4	3,8	4,6	3,4
9	1,7	2,3	2,5	2,8	3,0	3,2	3,1	3,3	3,4	3,6	2,9
10	2,8	2,3	2,5	3,3	3,2	3,9	3,4	4,1	3,7	3,8	3,3
11	2,0	1,9	2,1	2,6	2,4	3,0	3,3	2,9	3,6	3,3	2,7
12	1,7	1,7	3,1	2,5	2,9	4,2	3,7	3,5	2,9	3,7	3,0
13	2,2	2,7	2,4	2,6	3,0	2,9	3,6	4,6	3,8	3,8	3,1
Σύνολο χώρας	2,2	2,2	2,8	2,8	3,1	3,3	3,5	3,5	3,7	3,8	3,1

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

Αριθμός ατόμων με εισόδημα και αριθμός απασχολούμενων στο νοικοκυριό

Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του OECD (Förster, Pellizzari, 2000, σ. 8), διαπιστώθηκε ότι νοικοκυριά με ενήλικες εργάσιμης ηλικίας στη σύνθεσή τους εμφανίζουν τάση βελτίωσης του σχετικού τους εισοδήματος. Όταν μάλιστα στα νοικοκυριά αυτά δεν υπάρχουν παιδιά, ενώ αντίθετα υπάρχουν τουλάχιστον δύο άτομα με εισόδημα, η τάση βελτίωσης εμφανίζεται ιδιαίτερα ενισχυμένη.

Στον Πίνακα 9 εξετάζεται ο μέσος αριθμός ατόμων με εισόδημα στο νοικοκυριό, κατά δεκατημόρια εισοδήματος. Όπως προκύπτει, σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες οι διαγραφόμενες τάσεις είναι παρόμοιες με αυτές του συνόλου της χώρας. Δηλαδή, ο μέσος αριθμός ατόμων με εισόδημα εμφανίζει συντηρητική αυξητική τάση μέχρι το 5ο ή 6ο δεκατημόριο και στη συνέχεια ακολουθεί μια περισσότερο έντονη ανοδική πορεία. Γενικά, εμφανίζεται η τάση στα υψηλά δεκατημόρια να υπάρχει αυξημένη συγκέντρωση ατόμων με εισόδημα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι είτε υπάρχουν περισσότεροι εργαζόμενοι είτε αξιοποιούνται πιο αποτελεσματικά οι δυνατότητες απολαβής εισοδήματος από διάφορες άλλες πηγές (σύνταξη, επιδόματα κ.ά.). Σημειώνεται ότι σε όλες τις περιφέρειες ο μέσος όρος κυμαίνεται κοντά στα δύο άτομα με εισόδημα, αν

και αποκλίνουν αισθητά η 2η (2,3) και η 11η περιφέρεια (1,6 άτομα).

Εκτός αυτού, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία από τον OECD (Förster, Pellizzari, 2000), υπάρχουν νοικοκυριά με εργαζόμενους, τα οποία βρίσκονται σε κακή οικονομική κατάσταση, ενώ σε άλλες περιπτώσεις εντοπίζονται νοικοκυριά με καλύτερη οικονομική κατάσταση. Η πώλωση αυτή αναμένεται να είναι περισσότερη όταν η αναλογία των εργαζομένων εμφανίζει διακυμάνσεις. Αναμένεται ότι η κατάσταση των νοικοκυριών με χαμηλότερο αριθμό εργαζομένων θα είναι χειρότερη από ό,τι στα νοικοκυριά με υψηλότερο αριθμό απασχολουμένων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Μέσος αριθμός ατόμων με εισόδημα στο νοικοκυριό κατά δεκατημόρια εισοδήματος και περιφέρεια

Περιφέρειες	Τάξεις δεκατημορίων										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Σύνολο
1	1,5	1,7	1,6	1,7	2,1	1,9	2,1	2,3	2,3	2,3	1,9
2	1,4	1,2	1,5	1,4	1,5	1,4	1,8	2,1	2,1	2,3	2,3
3	1,3	1,4	1,9	1,8	2,1	2,3	2,1	1,7	2,6	2,9	2,0
4	1,2	1,8	1,8	2,0	1,9	1,6	2,1	2,3	2,3	2,3	1,9
5	1,7	1,6	1,6	1,6	1,7	2,1	1,8	2,5	2,7	1,9	1,9
6	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	2,0	2,2	1,8	2,3	2,5	1,9
7	1,9	2,0	1,5	1,6	1,9	1,5	1,9	2,1	2,6	2,3	1,9
8	2,0	2,0	1,7	1,6	1,9	1,5	2,2	2,4	2,5	3,0	2,1
9	1,0	1,1	1,3	1,3	1,4	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	1,5
10	2,1	1,9	1,7	2,1	1,8	1,7	2,0	2,7	2,6	2,1	2,1
11	1,4	1,3	1,3	2,0	1,3	1,4	1,9	1,7	2,1	1,5	1,6
12	1,2	1,2	1,7	1,3	1,4	1,8	2,0	2,2	2,3	2,5	1,8
13	1,9	1,6	1,9	1,6	1,7	1,8	2,1	2,0	2,3	2,2	1,9
Σύνολο χώρας	1,5	1,4	1,5	1,6	1,5	1,7	1,9	2,0	2,2	2,16	1,7

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

Άλλωστε, σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 10, η περιφέρεια Β. Αιγαίου, η οποία έχει εμφανιστεί μέχρι στιγμής ανάμεσα στις «φτωχότερες», διαθέτει τον χαμηλότερο μέσο αριθμό απασχολούμενων στο νοικοκυριό (1,1), όπως ακριβώς και η Π. Πρωτεύουσας. Σχετικά χαμηλός παρουσιάζεται ο μέσος αριθμός απασχολούμενων στην περιφέρεια Ν. Αιγαίου (1,3), ενώ στις υπόλοιπες περιφέρειες οι αντίστοιχες μέσες τιμές κυμαίνονται μεταξύ 1,4-1,5.

Σε γενικές γραμμές, από την ανάλυση των στοιχείων μέχρι στιγμής έχουν σημειωθεί οι εξής χαρακτηριστικές τάσεις. Από τη μία πλευρά, σε

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Μέσος αριθμός απασχολούμενων στο νοικοκυριό κατά δεκατημόρια εισοδήματος και Περιφέρεια

Περιφέρειες	Τάξεις δεκατημορίου										Σύνολο
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	0,9	1,0	1,3	1,8	1,3	1,8	1,7	1,9	2,2	1,9	1,5
2	1,0	0,7	1,1	1,1	1,3	1,6	1,8	1,7	2,2	1,8	1,4
3	0,6	1,3	1,6	2,4	1,6	0,3	2,3	2,3	2,0	1,8	1,4
4	0,2	1,3	1,2	1,3	1,2	2,0	1,4	1,0	1,9	2,1	1,4
5	1,0	0,7	1,0	1,1	1,0	1,0	1,8	1,6	2,2	1,8	1,4
6	0,9	1,3	1,3	1,9	1,3	1,7	2,0	1,0	2,5	2,0	1,5
7	1,2	1,0	1,2	1,3	1,3	1,3	2,0	1,6	2,1	1,7	1,4
8	1,0	1,0	1,3	1,1	1,2	1,1	1,9	2,2	1,7	2,4	1,4
9	0,5	0,4	0,7	0,8	1,0	1,1	1,3	1,4	1,6	1,7	1,1
10	1,2	1,0	1,3	1,4	1,2	1,3	2,1	1,8	1,7	1,9	1,4
11	0,7	0,3	1,4	1,1	2,0	0,9	1,6	1,5	1,0	1,3	1,1
12	0,2	0,5	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	1,5	1,7	2,3	1,3
13	1,2	1,1	1,5	1,1	1,5	1,6	1,9	2,2	1,8	1,9	1,5
Σύνολο χώρας	0,87	0,74	1,0	1,1	1,1	1,3	1,5	1,6	1,83	1,78	1,29

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

περιφέρειες με χαμηλό μέσο εισόδημα, όπως είναι για παράδειγμα η περιφέρεια Ν. Αιγαίου (11η), ο μέσος συνολικός αριθμός απασχολούμενων ή ο αριθμός ατόμων με εισόδημα κυμαίνονται σε χαμηλά επίπεδα, ενώ το μέσο συνολικό μέγεθος νοικοκυριού εμφανίζεται χαμηλό (για την 11η περιφέρεια είναι το χαμηλότερο: 2,7). Επίσης, χαμηλός εμφανίζεται ο μέσος συνολικός αριθμός παιδιών (πάλι χαμηλότερος για την 11η περιφέρεια, 0,6) και σχετικά αυξημένη η μέση τιμή για τον αριθμό των ηλικιωμένων (0,6 για την 11η περιφέρεια που είναι από τις υψηλότερες αναλογίες). Ίσως πρόκειται για ανεξάρτητα νοικοκυριά, που αφορούν την εν λόγω περιφέρεια η οποία ούτως ή άλλως θεωρείται δημογραφικά από τις πιο γηρασμένες.

Από την άλλη πλευρά, σε ορισμένες περιφέρειες δεν υπάρχει επιβεβαίωση των παραπάνω τάσεων και πιθανόν να εμφανίζεται ένας ικανοποιητικός αριθμός απασχολούμενων ή ατόμων με εισόδημα λόγω της ύπαρξης μιας παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας-νοικοκυριού. Για παράδειγμα, στην περιφέρεια της Ηπείρου εμφανίζεται η υψηλότερη μέση συνολική αναλογία ηλικιωμένων (1,0), ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται σχετικά υψηλό μέσο συνολικό μέγεθος νοικοκυριού (3,3). Στην ίδια περιφέρεια, προέκυψε ότι το μέσο συνολικό καθαρό ή ακαθάριστο

εισόδημα κυμαίνεται σε ικανοποιητικά επίπεδα, αλλά ταυτόχρονα εμφανίζονται και οι υψηλότερες τιμές των δεικτών ανισότητας.

Αντίθετα, σε περιφέρειες όπως η Π. Πρωτεύουσας, εμφανίζονται χαμηλή μέση συνολική αναλογία ηλικιωμένων (ελάχιστη 0,4 για την Π. Πρωτεύουσας), χαμηλό μέσο συνολικό μέγεθος νοικοκυριού (2,9 για την Π. Πρωτεύουσας), περιορισμένος μέσος αριθμός παιδιών και οι χαμηλότερες μέσες τιμές όσον αφορά τον αριθμό απασχολούμενων ή των ατόμων με εισόδημα, πράγμα που αποτελεί προέκταση των προηγούμενων παρατηρήσεων. Έχουμε, δηλαδή, ένα άλλο πρότυπο νοικοκυριών στα οποία δεν διατηρείται το παραδοσιακά μεγάλο μέγεθος ούτε και αποκτώνται πολλά παιδιά, ενώ από αυτές τις συνθήκες ο μέσος αριθμός απασχολούμενων εμφανίζεται μειωμένος.

Μέση ηλικία, μέση διάρκεια σπουδών και μέση επαγγελματική εμπειρία του υπεύθυνου του νοικοκυριού

Η ηλικία είναι μια μεταβλητή η οποία συσχετίζεται έντονα όχι μόνον με το εισόδημα αλλά και με την καταναλωτική συμπεριφορά και την αποταμίευση. Έχει διαπιστωθεί ότι κατά κανόνα τα εισοδήματα ενός ατόμου είναι χαμηλότερα στα πρώτα και τελευταία χρόνια της ζωής του από ό,τι στην ενδιάμεση ηλικία του. Η άριστη χρησιμοποίηση του εισοδήματος συνεπάγεται ταυτόχρονα μια συντηρητικά αυξανόμενη συνάρτηση κατανάλωσης. Δηλαδή, στα πρώτα χρόνια η κατανάλωση είναι μεγαλύτερη από το εισόδημα του ατόμου με αποτέλεσμα να παρατηρείται αρνητική αποταμίευση. Κατά την ενδιάμεση ηλικία, η αποταμίευση είναι θετική για να εξασφαλιστεί σταθερότητα στο επίπεδο κατανάλωσης. Υποτίθεται βέβαια ότι το άτομο-καταναλωτής-εργαζόμενος έχει τη δυνατότητα να προβλέψει το σύνολο των εισοδημάτων του στο μέλλον, με τρόπο ώστε να αποφασίζει ορθολογικά για την κατανάλωσή του διαχρονικά και να σχεδιάζει τόσο την κατανάλωσή του όσο και την αποταμίευσή του, αφού η τελευταία αντιμετωπίζεται σαν κατανάλωση του μέλλοντος (Μπαλούρδος, 1997· Μπαλούρδος, 1995). Συνεπώς, η ηλικία συναρτάται έντονα με την εξέλιξη του εισοδήματος (ή/και της κατανάλωσης ή της αποταμίευσης) και αναμένεται να εμφανίζει διακυμάνσεις σε περιφερειακό επίπεδο.

Άλλωστε, από τα στοιχεία του Πίνακα 11 προκύπτει ότι η μεγάλη μέση ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού (μεγαλύτερη του ΕΜΟ που είναι 50,17) αποτελεί χαρακτηριστικό των περιφερειών με τα χαμηλότερα μέσα εισοδήματα. Διότι μόνον στις περιφέρειες Πρωτεύουσας, Θεσσαλίας και Κ. Μακεδονίας η μέση ηλικία των υπεύθυνων προκύπτει υψηλότερη του ΕΜΟ.

Αντίθετα, σε όλες τις υπόλοιπες περιφέρειες η μέση ηλικία των υπεύθυνων των νοικοκυριών αφενός υπερέχει του ΕΜΟ, αφετέρου εμφανίζεται υψηλότερη στη Δ. Μακεδονία (55,1 έτη), στο Β. Αιγαίο (54,6 έτη), στην Πελοπόννησο (54 έτη) και στην Ήπειρο (54 έτη). Οι εν λόγω περιφέρειες είναι από τις «φτωχότερες», διότι επιπρόσθετα εμφανίζουν διαφοροποίηση και σε άλλα χαρακτηριστικά (αριθμό παιδιών, ύπαρξη ηλικιωμένων στο νοικοκυριό κ.λπ.).

ΠΙΝΑΚΑΣ 11
Μέση ηλικία υπεύθυνου του νοικοκυριού κατά δεκατημόρια εισοδήματος και περιφέρεια

Περι- φέρειες	Τάξεις δεκατημορίου										Σύνολο
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	61,0	59,5	58,8	49,0	48,1	51,0	44,3	45,0	48,5	44,0	51,0
2	60,0	53,5	51,0	48,0	48,0	46,2	50,0	42,3	43,6	49,0	49,0
3	64,0	67,0	64,0	61,2	47,4	48,0	52,3	49,7	52,7	46,0	55,1
4	68,0	56,0	60,2	53,3	48,7	56,7	44,8	50,0	48,7	51,7	54,0
5	50,3	61,5	52,8	47,1	54,5	50,9	43,1	45,6	42,6	46,8	49,5
6	62,0	66,5	47,1	52,8	62,0	54,0	43,3	48,0	49,0	55,5	53,8
7	63,0	51,0	55,0	57,0	48,0	44,5	51,3	43,3	49,3	51,0	51,0
8	63,0	57,3	63,0	54,3	52,4	47,0	47,2	49,0	48,4	51,3	53,2
9	54,0	53,3	52,0	48,3	47,4	47,0	46,2	46,7	46,0	48,0	49,0
10	65,0	63,2	57,5	55,6	52,0	48,0	52,3	50,3	47,4	48,6	54,0
11	64,0	63,0	63,3	58,6	49,1	53,0	50,8	41,1	47,8	54,3	54,6
12	71,0	66,3	57,7	38,2	51,3	42,0	49,7	51,3	51,0	56,8	53,5
13	56,7	55,8	57,7	55,4	46,8	54,9	54,4	48,4	49,0	49,0	52,8
Σύνολο χώρας	58,29	58,10	52,20	50,58	49,20	49,10	46,56	46,53	46,42	48,17	50,52

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

Η τάση κατά δεκατημόρια εισοδήματος είναι παρόμοια με την αντίστοιχη τάση που προσδιορίστηκε στη μεταβλητή των ηλικιωμένων ατόμων στο νοικοκυριό. Δηλαδή, σε όλες τις περιφέρειες στα χαμηλά δεκατημόρια, η ηλικία είναι μεγαλύτερη, ενώ εμφανίζεται χαμηλότερη στα υψηλά δεκατημόρια εισοδήματος. Ως εκ τούτου, επιβεβαιώνεται ξανά ένα από τα βασικά πορίσματα της παρούσας εργασίας τα οποία είναι συμβατά με άλλα διεθνή πορίσματα. Δηλαδή, η ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού αποτελεί παράγοντα ανισότητας και φτώχειας, πράγμα που ακριβώς συμβαίνει και με άλλες αντίστοιχες δημογραφικές μεταβλητές, όπως είναι το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού (ύπαρξη παιδιών και ηλικιωμένων).

Παραδοσιακά υποστηρίζεται ότι η μισθολογική εξέλιξη και η εργασιακή ασφάλεια σχετίζονται με το επίπεδο εκπαίδευσης ή με τη μέση διάρκεια σπουδών η οποία αναφέρεται και ως επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Πιο πρόσφατες προσεγγίσεις αναφέρονται και σε καταστροφή της τέλει ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας και καταστροφή του ανθρώπινου κεφαλαίου⁴⁵ (Τσουνκάς, 1987· Ιωάννου, 2001· Μπαλούρδος, 1997).

Ωστόσο, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 12, η τάση που διαμορφώνεται σε όλες τις περιφέρειες είναι χαρακτηριστική και πανομοιότυπη. Στα χαμηλά δεκατημόρια η μέση διάρκεια σπουδών του υπεύθυνου εμφανίζεται χαμηλή, ενώ στα υψηλότερα δεκατημόρια εμφανίζεται σημαντικά υψηλότερη. Επιβεβαιώνεται, με άλλα λόγια, η υπόθεση ότι η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες προσδιορισμού του ύψους του εισοδήματος.⁴⁶

ΠΙΝΑΚΑΣ 12
Μέση διάρκεια σπουδών υπεύθυνου του νοικοκυριού,
κατά περιφέρεια και δεκατημόρια

Περιφέρειες	Τάξεις δεκατημορίων										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Σύνολο
1	6,2	4,8	6,33	6,89	7,0	7,24	8,92	7,83	7,31	8,22	6,9711
2	5,9	7,59	6,52	8,833	9,1	8,2	8,70	10,3	11,54	10,61	8,7156
3	4,0	4,90	6,43	4,80	7,42	8,8	6,86	11,3	6,00	9,50	6,2879
4	4,4	6,75	7,00	5,700	8,86	7,7	8,86	-	12,8	11,7	8,1134
5	6,5	6,63	6,2	6,286	7,59	8,83	7,20	10,0	9,8	12,24	8,4335
6	4,9	6,00	5,60	6,75	6,38	9,0	10,0	6,25	8,00	11,33	6,6964
7	6,1	6,52	8,20	6,89	10,0	9,2	10,10	7,91	8,44	13,30	8,0933
8	3,62	5,34	7,20	8,1	6,866	5,9	9,0	8,8	8,56	8,864	7,0350
9	8,31	7,90	8,40	8,87	10,346	10,3	9,81	12,53	13,43	15,202	10,8387
10	6,41	6,00	6,77	7,82	6,430	8,63	8,20	8,33	11,22	10,46	7,6503
11	5,36	5,70	7,20	6,47	7,20	7,7	11,0	7,22	10,00	7,00	6,8333
12	4,9	5,40	7,20	7,17	7,33	10,0	9,0	10,86	8,63	8,33	8,0645
13	5,4	6,29	7,133	7,846	8,0476	9,15	7,46	7,1	10,70	11,92	7,8671
Σύνολο χώρας	6,1	6,79	7,33	7,89	9,033	9,194	9,092	10,61	11,61	12,63	9,0299

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997.

45. Ειδικότερα, στο σημείο αυτό αναφέρεται: «Η αδυναμία ένταξης νέων στην αγορά εργασίας είναι μία διαδικασία καταστροφής του ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας. Αυτή η καταστροφή επιτείνεται από την αύξηση του ποσοστού των μακροχρόνια ανέργων» (Ιωάννου, 2001).

46. Στη δεύτερη ενότητα θα διερευνηθεί εκτενέστερα ο ρόλος του ανθρώπινου κεφαλαίου στη διαμόρφωση του ύψους των αποδοχών, ανάμεσα στην κατηγορία των φτωχών και μη φτωχών νοικοκυριών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13
Μέση επαγγελματική εμπειρία του υπεύθυνου του νοικοκυριού
κατά περιφέρεια

Περι- φέρειες	Τάξεις δεκατημορίου										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Σύνολο
1	46,3913	48,9500	37,3889	36,6316	41,8182	36,2941	27,3846	31,0556	35,8750	29,5000	37,6416
2	46,1795	40,9804	37,6800	31,2500	35,3810	32,1250	33,7955	27,9592	26,1800	34,8387	34,4004
3	53,7222	48,9000	32,3750	41,2000	39,0000	44,2000	34,1429	30,7500	32,0000	29,2500	42,4058
4	52,5000	46,0833	40,8462	41,3000	40,1429	30,8000	34,1429	29,2223	30,3333	35,9167	39,5361
5	37,4545	50,0625	39,1579	37,4762	39,2941	37,0556	30,4118	30,0556	29,9048	27,6765	35,0640
6	53,0000	42,5714	42,8000	41,1250	34,2500	31,5000	32,5000	34,2500	48,0000	35,3333	41,0175
7	44,9600	43,2308	35,3333	35,1111	26,2222	37,4615	28,0769	32,8182	39,1111	31,2000	37,0329
8	47,8571	50,0000	44,0833	36,3077	34,8667	41,8750	30,5714	35,2308	34,0625	36,6154	39,6573
9	35,3455	43,0814	37,1589	36,9898	32,4135	32,4892	29,8358	29,1288	27,6194	28,8992	32,5623
10	50,3125	41,7778	44,0476	35,6364	36,1429	37,1250	33,7000	38,2778	31,5556	30,8182	40,2448
11	50,8571	50,2000	47,2000	38,4667	34,8000	35,5000	28,0000	30,8889	45,2500	35,0000	41,1667
12	60,0000	54,0000	43,2000	36,1667	23,3333	31,7500	34,5714	33,0000	31,7500	40,6667	39,2857
13	46,0870	43,1250	39,3333	42,8462	33,7619	37,7692	38,7273	34,5000	33,2778	32,5385	38,6782
Σύνολο χώρας	45,3737	44,6327	38,6279	36,5018	34,2876	33,9864	31,4490	30,5288	29,7239	30,9932	35,6144

Πηγή: Μπαλούρδος, 1997· Υφαντόπουλος, Μπαλούρδος, 2001.

Εξάλλου, από τα στοιχεία του Πίνακα 13, φαίνεται ότι κατά μήκος των εισοδηματικών δεκατημορίων και η μεταβλητή της επαγγελματικής εμπειρίας διαγράφει μια τάση, η οποία αφενός είναι πανομοιότυπη σε όλες της περιφέρειες και στο σύνολο της χώρας, αφετέρου είναι πανομοιότυπη με την τάση της μεταβλητής της ηλικίας. Το γεγονός αυτό ήταν, άλλωστε, αναμενόμενο, διότι η μεταβλητή αυτή, δηλαδή η επαγγελματική εμπειρία, έχει εκτιμηθεί με βάση τη σχέση:

Επαγγελματική Εμπειρία - Ηλικία μείον Έτη σπουδών μείον 6.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες διότι δείχνουν μια πραγματικότητα που αφορά τις περιφέρειες της χώρας. Εκτός αυτού, φαίνεται να συμβαδίζουν με πορίσματα, χαρακτηριστικά και παρατηρήσεις που είναι συμβατά με το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο θα περιγραφεί εκτενέστερα στη Β' ενότητα. Ειδικότερα, προκύπτει ότι οι ηλικιωμένοι συναντώνται πιο συχνά στα νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα, ενώ τα παιδιά συναντώνται με μεγαλύτερη συχνότητα στα πιο ευκατάστατα νοικοκυριά.⁴⁷

47. Αλλωστε, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, ήταν συχνή η περίπτωση εντοπισμού νοικοκυριών με υπεύθυνο ηλικιωμένο.

3.5. Σύγκριση με επιλεγμένες χώρες (της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Με βάση τα στοιχεία από τη δειγματοληπτική έρευνα του ΕΚΚΕ, διαπιστώθηκε ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την υψηλότερη ανισότητα⁴⁸ (Deleck et al., 1991). Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στο έτος 1988 και κατά μία έννοια είναι «παλιά». Είναι, όμως, χρήσιμα διότι παρέχουν κάποιες ενδείξεις για τη σύνθεση της οικονομικής ανισότητας των περιφερειών. Ταυτόχρονα, εκτιμώνται δείκτες διαπεριφερειακής ή ενδοπεριφερειακής ανισοκατανομής στα πλαίσια ενός σχετικά σύνθετου μεθοδολογικού πλαισίου, το οποίο αναπτύχθηκε αδρά στην αρχή της παρούσας εργασίας.

Σε γενικές γραμμές, εντοπίστηκαν οι κύριες πηγές οικονομικής ανισότητας καθώς και τα χαρακτηριστικά των ατόμων-ομάδων που πλήττονται (περιφέρειες με νοικοκυριά τα οποία έχουν ηλικιωμένους στη σύνθεσή τους ή νοικοκυριά με μεγάλο μέγεθος, με υπεύθυνο μεγάλης ηλικίας που δεν διαθέτει υψηλή επαγγελματική εμπειρία ή υψηλό επίπεδο μόρφωσης κ.λπ.). Τα χαρακτηριστικά αυτά, μαζί με το μέγεθος του εισοδήματος, εκτιμήσεις του συντελεστή μεταβλητότητας και των δεικτών Gini, Theil, στοιχειοθετούν τη μορφολογία της οικονομικής ανισότητας των περιφερειών.

Η σύγκριση της Ελλάδας με τις υπόλοιπες χώρες ή περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορούσε να διενεργηθεί με βάση το ίδιο έτος αναφοράς και την ίδια μεθοδολογική ανάπτυξη⁴⁹ (βλέπε Deleck et al., 1991). Εντούτοις, κρίνεται σκόπιμο να εξεταστούν τα στοιχεία του OECD⁵⁰ (Förster και Pellizzari, 2000), διότι αφενός είναι πιο πρόσφατα και αφετέρου, εκτός από την απλή εικόνα της σύνθεσης της οικονο-

48. Σημειώνεται ότι η δειγματοληπτική έρευνα υλοποιήθηκε στο ΕΚΚΕ το έτος 1988, με επιστημονικό υπεύθυνο τον Γ. Υφαντόπουλο, στα πλαίσια του Δεύτερου Προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση της φτώχειας. Με παρόμοια μεθοδολογία διενεργήθηκαν ταυτόχρονα αντίστοιχες έρευνες και σε άλλες χώρες ή περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλέπε Deleck et al., 1991).

49. Υπό την έννοια ότι η χώρα μας αποτελεί μία περιοχή ή περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

50. Σε γενικές γραμμές, η μεθοδολογία ανάλυσης των δεδομένων από τον OECD (Förster και Pellizzari, 2000) δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από την ανάλυση που διενεργήθηκε στα πλαίσια του Δεύτερου Προγράμματος καταπολέμησης της φτώχειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία ούτως ή άλλως είναι πιο εμπειριστατομένη (Deleck et al., 1991· Υφαντόπουλος et al., 1989).

μικής ανισότητας (ή της φτώχειας), ταυτόχρονα παρέχουν τη δυνατότητα διαχρονικών συγκρίσεων. Συγκεκριμένα, αναφέρεται: «Στην Ελλάδα, η εισοδηματική ανισότητα μειώθηκε σημαντικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 έως τα τέλη του 1980 και στη συνέχεια παρέμεινε στάσιμη. Πιο πρόσφατα, μεταξύ 1988 και 1994, τα πραγματικά εισοδήματα αυξήθηκαν για τα δύο χαμηλότερα δεκατημόρια και παρέμειναν πρακτικά αμετάβλητα για τις υπόλοιπες περιπτώσεις. Κατά την πρόσφατη περίοδο, σε όρους μεταβολών στα σχετικά εισοδήματα των διάφορων ηλικιακών ομάδων και των διάφορων τύπων νοικοκυριού, η Ελλάδα αποτελεί μία ειδική περίπτωση, καθώς τα εισοδήματα αναδιανεμήθηκαν από τις μεγάλες ηλικιακές ομάδες (51 ετών και άνω) προς τις νεαρότερες ηλικίες και κυρίως προς τα παιδιά. Σημαντικά φαίνεται να μειώθηκαν τα σχετικά εισοδήματα των υπερηλίκων (75 ετών και άνω)» (Förster και Pellizari, 2000, σ. 42).

Η διαχρονική εξέλιξη της οικονομικής ανισότητας εμφανίζεται στον Πίνακα 14. Όπως φαίνεται, η Ελλάδα, από το επίπεδο πτωχικής τάσης που σημειώθηκε στη δεκαετία 1975-1985, περνά στο επίπεδο της στάσιμης ή μηδενικής μεταβολής για το διάστημα από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έως και τα μέσα της επόμενης δεκαετίας. Αντίθετα, στο ίδιο διάστημα (μέσα 1980–μέσα 1990) σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διακρίνονται τάσεις αύξησης της ανισότητας (Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Φιλανδία, Ολλανδία, Νορβηγία, Σουηδία). Επισημαίνεται ότι, με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 14, εκτός από την Ιταλία σημαντική επιδείνωση της οικονομικής ανισότητας σημειώθηκε και σε άλλες χώρες, όπως η Τουρκία. Αντίθετα, η τάση στη Γαλλία είναι παρόμοια με αυτήν της Ελλάδας, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην Αυστρία, στις ΗΠΑ και στον Καναδά.

Στην ίδια μελέτη (Förster και Pellizari, 2000), μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι η ανισότητα σε σχέση με την αγορά εργασίας εμφανίζει μια διαδικασία πόλωσης, όπου από την μια πλευρά υπάρχουν νοικοκυριά με υψηλά εισοδηματικά μερίδια και από την άλλη νοικοκυριά με χαμηλά εισοδηματικά μερίδια. Στις περισσότερες χώρες, αύξηση της ανισότητας εμφανίζεται κυρίως στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας, ενώ στους συνταξιούχους και τις νεαρότερες ηλικιακές ομάδες οι μεταβολές ήταν περισσότερο συγκρατημένες. Ταυτόχρονα, σημειώνεται ότι η αποτελεσματικότητα των φορολογικών επιβαρύνσεων και των κρατικών μεταβαστικών πληρωμών έχει αυξηθεί.

Άλλωστε, στον Πίνακα 15 εξετάζεται η κατανομή του εισοδήματος ανάμεσα σε τρεις εισοδηματικά άνισες ομάδες: τρία χαμηλότερα δεκα-

τημόρια (πρώτη ομάδα), τέσσερα μεσαία δεκατημόρια (δεύτερη ομάδα) και τρία υψηλότερα δεκατημόρια (τρίτη ομάδα), με έτος αναφοράς⁵¹ το 1994.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14
Τάση της διανομής του εισοδήματος σε επιλεγμένες χώρες

Χώρα	Μέσα του 1970 έως μέσα του 1980	Μέσα του 1980 έως μέσα του 1990	Μέσα του 1970 έως μέσα του 1990
Αυστραλία	++	-	+
Αυστρία		0	
Βέλγιο		+	
Καναδάς	-	0	-
Δανία		-	-
Φιλανδία	--	++	
Γαλλία		0	---
Γερμανία		+	
Ελλάδα	---	0	
Ουγγαρία		-	
Ιρλανδία		-	
Ιταλία		+++	
Ιαπωνία	-	+	0
Μεξικό	-	+	0
Ολλανδία	+	++	++
Νορβηγία		++	
Σουηδία	-	+	0
Τουρκία		+++	
Ηνωμένο Βασίλειο	+++	++	+++
ΗΠΑ	++	0	++

+++ Σημαντική αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας (περισσότερο από 12%)

++ Αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας (7-12%)

+ Μέτρια αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας (2-7%)

0 Καμία μεταβολή

- Μέτρια μείωση της εισοδηματικής ανισότητας

-- Μείωση της εισοδηματικής ανισότητας

--- Σημαντική μείωση της εισοδηματικής ανισότητας

Μη διαθέσιμα στοιχεία

Τα αποτελέσματα βασίζονται σε εκτιμήσεις του συντελεστή Gini.

Πηγή: Förster και Pellizzari, 2000, σ. 74.

Όσον αφορά την περίπτωση του ποσοστού που κατανέμεται στα χαμηλότερα δεκατημόρια (πρώτη ομάδα), σε καλύτερη κατάσταση εντοπίζεται η περίπτωση της Δανίας (18,3%), της Φιλανδίας (17%), της Αυστρίας (16,5%) και της Νορβηγίας (16,3%). Όσον αφορά την Ελλάδα,

51. Κατά περίπτωση, ανάλογα με τη διαθεσιμότητα των στοιχείων, μπορεί να είναι το έτος 1993 ή το έτος 1994.

φαίνεται ότι στα τρία κατώτερα δεκατημόρια αντιστοιχεί το 13,2% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο μόνο από τις ΗΠΑ (11,8%), την Τουρκία (8,6%) και το Μεξικό (5,2%). Αντίθετα, στα τρία υψηλότερα δεκατημόρια το μερίδιο από το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα ανέρχεται σε 72,1% στο Μεξικό, σε 66,4% στην Τουρκία, σε 53,2% στην Ιταλία, σε 52,5% στις ΗΠΑ και σε 52% στην Ελλάδα και στην Ιρλανδία. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η τιμή για το έτος 1995 ανέρχεται σε 50,7%, ενώ σε όλες τις υπόλοιπες χώρες η αναλογία από το συνολικό εισόδημα, που αντιστοιχεί στα τρία υψηλότερα δεκατημόρια, είναι χαμηλότερη του 50%.

Συνεπώς, φαίνεται ότι στην Ελλάδα η ανισότητα σε όρους εισοδήματος εξακολουθεί να είναι διαφοροποιημένη και περισσότερο έντονη σε σύγκριση με τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής και στην περίπτωση της μεσαίας κατηγορίας (τέσσερα μεσαία δεκατημόρια), όπου χαμηλότερο μερίδιο από το συνολικό εισόδημα εμφανίζεται στο Μεξικό (22,7%), στην Τουρκία (25,1%) και στην Ελλάδα (34,7%). Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι οι χώρες που δεν είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Μεξικό, Τουρκία) και έχουν κάποιο χαμηλότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης εμφανίζουν οικονομική ανισότητα πολύ έντονη.

Για την Ελλάδα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η ποσοστιαία κατανομή του συνολικού εισοδήματος εμφανίζει έντονη ανισότητα, η οποία όμως είναι χαμηλότερη και σε πολύ μεγάλη απόσταση από ό,τι στο Μεξικό ή στην Τουρκία. Βρίσκεται πλησιέστερα στις ποσοστιαίες κατανομές των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατά κάποιον τρόπο εμφανίζει ένα πρότυπο παρόμοιο με αυτό της Ιρλανδίας και της Ιταλίας⁵² (Πίνακας 15).

Η Αυστρία, μαζί με το σύνολο των σκανδιναβικών χωρών, εμφανίζει τις χαμηλότερες διακυμάνσεις στην κατανομή του συνολικού εισοδήματος ανάμεσα στις τρεις δεκατημοριακές ομάδες.

3.6. Συμπεράσματα Α' ενότητας

- Από την ανάπτυξη της μεθοδολογίας προέκυψε ότι η ανάλυση για την οικονομική ανισότητα δεν πρέπει να επικεντρώνεται στο μέγεθος και τη σύνθεση ή τις πηγές του εισοδήματος. Ταυτόχρονα, πρέπει να εξετάζονται οι διαφοροποιήσεις από την επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο

52. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι στον Πίνακα δεν περιλαμβάνονται όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Πορτογαλία, Ισπανία).

ΠΙΝΑΚΑΣ 15
Κατανομή του εισοδήματος σε τρεις ευρύτερες ομάδες, 1994
(πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας 19-64 ετών)

Χώρα	Συνολικό διαθέσιμο εισόδημα ^α			
	Δεκατημόρια			
	Τρία χαμηλότερα	Τέσσερα μεσαία	Τρία υψηλότερα	Σύνολο
Αυστραλία	13,8	36,9	49,3	100
Αυστρία ^β	16,5	37,9	45,6	100
Βέλγιο	15,5	36,1	48,3	100
Καναδάς	14,3	36,4	49,2	100
Δανία	18,3	38,5	43,2	100
Φιλανδία (για το 1995)	17,0	37,4	45,6	100
Γαλλία	15,6	35,5	49,0	100
Γερμανία	14,7	36,4	48,9	100
Ελλάδα ^β	13,2	34,8	52,0	100
Ουγγαρία ^β	15,0	35,5	49,5	100
Ιρλανδία	13,3	34,7	52,0	100
Ιταλία (για το 1993)	12,0	34,8	53,2	100
Μεξικό ^β	5,2	22,7	72,1	100
Ολλανδία (για το 1995)	15,8	37,4	46,8	100
Νορβηγία (για το 1995)	16,3	37,6	46,1	100
Σουηδία (για το 1995)	15,8	38,4	45,8	100
Τουρκία ^β	8,6	25,1	66,4	100
Ηνωμένο Βασίλειο (για το 1995)	13,9	35,4	50,7	100
ΗΠΑ (για το 1995)	11,8	35,7	52,5	100

α. Αφορά το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού το οποίο έχει διαιρεθεί με την τετραγωνική ρίζα του αριθμού των μελών του νοικοκυριού. Υπολογίζεται ως το άθροισμα του εισοδήματος από εξαρτημένη απασχόληση, από περιουσία και αυτοαπασχόληση, από τις χρηματικές μεταβιβάσεις της κοινωνικής ασφάλισης μείον τη φορολογία εισοδήματος και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης.

β. Το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα έχει υπολογισθεί με βάση τα καθαρά εισοδήματα από τις επιμέρους πηγές. Δεν χειρίζεται, δηλαδή, να διενεργηθεί η αφαίρεση του φόρου και των ασφαλιστικών εισφορών.

Πηγή: Förster και Pellizzari, 2000.

λαιο, την ηλικία, το φύλο και διάφορα άλλα χαρακτηριστικά που αφορούν τον υπεύθυνο ή το ίδιο το νοικοκυριό (μέγεθος και σύνθεση).

- Η εκτίμηση των σχετικών δεικτών ανισότητας (Gini, Theil κ.λπ.) αποτελεί συμπληρωματικό μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης της προσωπικής διανομής του εισοδήματος.
- Από την εμπειρική ανάλυση των στοιχείων της δειγματοληπτικής έρευνας του ΕΚΚΕ, διαφάνηκαν οι έντονες περιφερειακές διαφοροποιήσεις τόσο ως προς το μέγεθος του εισοδήματος όσο και ως προς τις διάφορες πηγές προέλευσής του.
- Η απασχόληση φαίνεται να αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα απολαβής εισοδήματος. Το μέγεθος της εισοδηματικής αυτής πηγής διαφοροποιείται σε περιφερειακό επίπεδο. Ταυτόχρονα, η απασχόληση φαίνεται να αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα απολαβής υψηλών ή χαμηλών εισοδημάτων, με βάση τον οποίο διαμορφώνονται δύο άνισοι πόλοι.

- Παράλληλα, διαπιστώθηκε ότι σε πολλές περιφέρειες οι υψηλές απολαβές από τα εισοδήματα κοινωνικής ασφάλισης μειώνουν το βάρος των αντίστοιχων εισοδημάτων από απασχόληση, στη σύνθεση του συνολικού καθαρού εισοδήματος.
- Έχουμε, δηλαδή, δύο αντιθετικές τάσεις. Σε περιφέρειες όπου τα εισοδήματα από απασχόληση είναι υψηλότερα του ΕΜΟ, τα αντίστοιχα εισοδήματα κοινωνικής ασφάλισης είναι κοντά στην τιμή που σημειώνεται για το σύνολο της χώρας. Από την άλλη, σε περιπτώσεις όπου τα εισοδήματα από απασχόληση είναι σχετικά χαμηλά και δεν υπερβαίνουν τον ΕΜΟ, τότε τα αντίστοιχα εισοδήματα κοινωνικής ασφάλισης εμφανίζονται ιδιαίτερα υψηλά, σηματοδοτώντας την ύπαρξη πολλών εξαρτημένων ατόμων στην περιφέρεια. Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική σε περιφέρειες με υψηλό δείκτη γήρανσης (π.χ., στο Ν. Αιγαίο).
- Οι συντάξεις αποτελούν τον καθοριστικότερο παράγοντα διαμόρφωσης του εισοδήματος αναπλήρωσης ή του εισοδήματος κοινωνικής ασφάλισης. Ουσιαστικά, λόγω του μεγάλου μεριδίου που καταλαμβάνουν, η συμμετοχή των άλλων πηγών εμφανίζεται ασθενής.
- Οι φορολογικές επιβαρύνσεις είναι προοδευτικές, δηλαδή ευνοούν τα νοικοκυριά με τα χαμηλότερα εισοδήματα.
- Τα ηλικιωμένα άτομα κατά κανόνα συνεισφέρουν στη δημιουργία έντονης οικονομικής ανισότητας ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας. Άλλωστε, διαπιστώθηκε ότι στην Ελλάδα οι ηλικιωμένοι είναι αυτοί που κατά κύριο λόγο λαμβάνουν το υψηλότερο μερίδιο (σύνταξη) από το εισόδημα κοινωνικής ασφάλισης αποδυναμώνοντας την ουσιαστικότερη συμμετοχή άλλων πηγών εισοδήματος. Επιπρόσθετα, οι ηλικιωμένοι συναντώνται πιο συχνά στα νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα, ενώ, αντίθετα, τα παιδιά εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στα πιο ευκατάστατα νοικοκυριά.
- Επίσης, η υψηλή επαγγελματική εμπειρία του υπεύθυνου του νοικοκυριού, η μεγάλη μέση διάρκεια των σπουδών και η όχι μεγάλη ηλικία του αποτελούν χαρακτηριστικά, με βάση τα οποία προσδιορίζεται ένα σχετικά υψηλό μέσο επίπεδο εισοδήματος.
- Σε γενικές γραμμές, από την ανάλυση των στοιχείων και τις ειδικότερες εκτιμήσεις των δεικτών ανισοκατανομής, προκύπτει ότι οι περιφέρειες Ν. Αιγαίου, Θεσσαλίας, Πρωτευούσης και Κεντρικής Μακεδονίας βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση και είναι περισσότερο αναπτυγμένες από τις υπόλοιπες περιφέρειες.

- Οι περιφέρειες Ιονίων Νήσων, Δυτικής και Στερεάς Ελλάδας είναι οι λιγότερο αναπτυγμένες, ενώ η μεγαλύτερη ανισότητα εμφανίζεται στην περιφέρεια της Ηπείρου.
- Η Ελλάδα, μαζί με την Ιρλανδία και την Ιταλία, αποτελεί χώρα-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα, ενώ στον αντίποδα βρίσκονται οι χώρες του ευρωπαϊκού βορρά (σκανδιναβικές χώρες) και άλλες χώρες όπως, για παράδειγμα, η Αυστρία και το Βέλγιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Α' ΕΝΟΤΗΤΑΣ

- Ahluwalia M., 1974, «Income Inequality, Some Dimensions of the Problem», στο Chenery H. et al. (επιμ.), *Redistribution with Growth*, N.Y., Oxford University Press.
- Ahluwalia M., 1976, «Income Distribution and Development: Some Stylized Facts», *American Economic Review (AER)*, May, σ. 128-135.
- Atkinson A.B., 1970, «On the Measurement of Inequality», *Journal of Economic Theory*, 2, σ. 244-263.
- Atkinson A.B., 1974, «Poverty and Income Inequality in Britain», στο Wedderburn D. (επιμ.), *Poverty Inequality and Class Structure*, London, Cambridge University Press.
- Atkinson A.B., 1985, *On the Measurement of Poverty*, Economic and Social Research Council Programme, Discussion Paper no 90.
- Ben Porath Y., 1982, «Individuals Families, and Income Distribution», Ben Porath Y. (επιμ.), *Income Distribution and the Family. Population and Development Review*, A Supplement to vol. 8, Based on IUSSP Seminars, σ. 1-13.
- Bhattacharyya A.K., 1975, «Income Inequality and Fertility: A Comparative View», *Population Studies*, 29, σ. 5-19.
- Bourgeois-Pichat J., 1981, «Demographic Change in Western Europe», *Population and Development Review*, 7, 1, σ. 19-42.
- Champernowne D.G., Cowell F.A., 1998, *Economic Inequality and Income Distribution*, Cambridge University Press.
- Chesnais J.C., 1992, *The Demographic Transition*, Clarendon Press.
- Chiswick B., 1973, *Income Inequality: Regional Analysis within a Human Capital Framework*, New York, N.B.E.R., Columbia University Press.
- Chiswick B., Mincer J., 1972, «Time Series Changes in Personal Income Inequality in the United States from 1939, with Projections to 1985», *Journal of Political Economy*, 80, σ. 834-836.

- Commission of the European Communities, 2000, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Social Policy Agenda*, Brussels, COM (2000) 379, Final.
- Deleck H. et al., 1991, *Indicators of Poverty and Adequacy of Social Security: Methodological Considerations and Comparative Results for Seven Countries, Belgium, The Netherlands, Luxembourg, Ireland, Lorraine, Catalonia and Greece*, Centre for Social Policy, University of Antwerp, September.
- European Commission, 1999, *MISSOC: Social Protection in the Member States of the European Union, Situation on 1 January 1999 and Evolution*, European Commission.
- Eurostat, 2001, «Regional GDP per Capita in the EU in 1998», *Eurostat News Release*, No 22/2001- 23 February 2001.
- Fields G., 1979, «A Welfare Economic Analysis of Growth and Distribution in the Dual Economy», *Quarterly Journal of Economics*, vol. 93, σ. 325-353.
- Förster M, Pellizzari M., 2000, *Trends and Driving factors in Income Distribution and Poverty in the OECD Area. OECD, Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs: Labour Market and Social Policy –Occasional Papers no 42*.
- Hammond R., McCullagh P.S, 1982, *Quantitative Techniques in Geography, an Introduction*, Oxford University Press.
- Θάνος Γ., 1998, «Ιστορική κριτική αναφορά στην οργανωτική εξέλιξη του ελληνικού νομισματοπιστωτικού συστήματος, 1928-1982», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 96-97, σ. 249-277, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Ιωάννου Χ., 2001, «Η καταστροφή του ανθρωπίνου κεφαλαίου», Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 4/3/2001, Αθήνα.
- Jenkins S., 1995. «Accounting for Inequality Trends: Decomposition Analyses for the UK, 1971-86», *Economica*, 62, σ. 29-63.
- Κανελλόπουλος Κ., 1986, *Εισοδήματα και φτώχεια στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί παράγοντες*, Αθήνα, ΚΕΠΕ.
- Κάντζος Κ., 2001, «Σύγχρονα ρεύματα κοινωνικής έρευνας στις επιστήμες διοίκησης με έμφαση στη λογιστική», προτεινόμενο άρθρο για δημοσίευση, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*.
- Καράγιωργας κ.ά., 1989, *Έρευνα για τη σύνθεση και την κατανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα: Μέρος πρώτο, Αποτελέσματα για την περιοχή της Πρωτεύουσας*. Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Κόνσολας Ν., 1997, *Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Kuznets S., 1953, *Shares of Upper Income Groups in Income and Savings*, New York, NBER.
- Kuznets S., 1955, «Economic Growth and Income Inequality», *American Economic Review*, vol. 45, σ. 1-28.
- Kuznets S., 1963, «Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations II: Distribution of Incomes by Size», *Economic Development and Cultural Change*, 11, σ. 1-80.

- Kuznets S., 1975, *Demographic Components in the Size Distribution of Income*, Haven, Economic Growth Center, Yale University.
- Kuznets S., 1976, «Demographic Aspects of the Size Distribution of Income: An Explanatory Essay», *Economic Development and Cultural Change*, 25(10), σ. 1-94.
- Kuznets S., 1981, *Children and Adults in the Income Distribution*, Yale Economic Growth Center, Discussion Paper no 379, New Haven.
- Kuznets S., 1982, «Distribution of Households by Size: Differences and Trends», *Research in Population Economics*, 4, σ. 1-48, JAI Press INC.
- Kuznets S., 1989, *Economic Development, the Family, and Income Distribution*, Cambridge University Press.
- Lecailon J., Paukert F. et al., 1984, *Income Distribution and Economic Development: An Analytical Survey*, International Labour Organization.
- Lydal H.F., 1976, «Theories of the Distribution of Earnings», στο Atkinson A.B. (επιμ.), *The Personal Distribution of Incomes*, G. Allen & Unwin LTD.
- Lydall H.F., 1979, *A Theory of Income Distribution*, Oxford, Clarendon Press.
- Mincer J., 1974, *Schooling, Experience and Earnings*, Columbia University Press for the National Bureau of Economic Research.
- Μπαλούρδος Δ., 1995, «Εισοδήματα από απασχόληση στην Ελλάδα: Θεωρητικές και μεθοδολογικές περιπλοκές», *Τόπος*, 10, σ. 85-102, Αθήνα.
- Μπαλούρδος Δ., 1997, *Δημογραφικές διαστάσεις της διανομής του εισοδήματος*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Μπαλούρδος Δ., Υφαντόπουλος Γ., 1999, «Οικογένεια, ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 98-99, σ. 137-181, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Μπούζας Ν., Μπαλούρδος Δ., 2000, «Έννοιες και ορισμοί του εισοδήματος», περιλαμβάνεται στην Έκθεση για την Έρευνα: *Αποτίμηση της κοινωνικής ταυτότητας και εντοπισμός των ομάδων σε κοινωνικό αποκλεισμό του νομού Δωδεκανήσων*, ΕΚΚΕ, Α. Σισσούρας, Ν. Μπούζας κ.ά..
- Nijkamp P., 1984, *Handbook of Regional and Urban Economics*, vol. I, North-Holland.
- Nygård, Sandström, 1981, *Measuring Income Inequality*, The University of Stockholm Press.
- Παπαδασκαλόπουλος Θ., 1995, *Μέθοδοι περιφερειακής ανάλυσης*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Tsakoglou P., 1988, «Development and Equality Revisited», *Applied Economics*, 20, σ. 659-531.
- Υφαντόπουλος Γ., 1990α, «Το κράτος πρόνοιας και η συνταξιοδοτική πολιτική στην Ελλάδα, στις χώρες του ΟΟΣΑ και της ΕΟΚ», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 73Α, σ. 199-249, Αθήνα, ΕΚΚΕ.

- Υφαντόπουλος Γ., 1990β, «Στατιστικά μέτρα για την οικονομική ανισότητα, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 73Α, σ. 38-78, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Yfantopoulos J., Balourdos D. et al., 1989, *Poverty Indicators in Greece. Maquette, A Presentation of Main Results*, Athens, ΕΚΚΕ.
- Υφαντόπουλος Γ., Μπαλούδης Δ., 2001, *Διαστάσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες* (υπό έκδοση μελέτη).
- Verma V., 1993, *Family Budget Surveys in the EC: Methodology and Recommendations for Harmonization*, Luxembourg, Study Carried out for Eurostat.
- Williamson J., 1965, «Regional Inequality and the Process of National Development. A description of Patterns», *Economic Development and Cultural Change*, 13.
- Wolfson M., 1997, «Divergent Inequalities: Theory and Empirical Results», *Review of Income and Wealth*, Series 43, number 4, σ. 401-421.
- Wooley F., Marsall J., 1994, «Measuring Inequality Within the Household», *Review of Income and Wealth*, Series 40, number 4, σ. 415-431.